

PODCAST

No. 122

**IN MEMORIAM
BORIS ŠVEL
1971.-2013.**

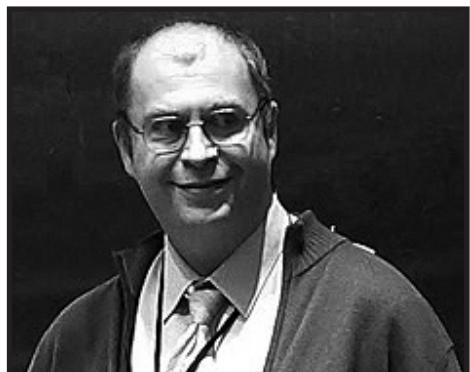
BORIS ŠVEL, 1971.-2013.

Boris Švel Dagi bio je pisac, veliki ljubitelj i poznavatelj znanstvene fantastike, omiljeni predavač na konvencijama i drugim događanjima posvećenima znanstvenoj fantastici, glavni urednik SFerinog službenog glasila Parsek, član uredništva književnog časopisa Ubiq, voditelj Bočkoteke, jedne od napopolarnijih točki programa SFeraKona, SFerine godišnje konvencije.

Rođen je 14. rujna 1971. godine u Zagrebu. Diplomirao je na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a nakon rada u Odvjetničkom društvu Škrobot i partneri, otvara vlastiti odvjetnički ured. Osim znanstvene fantastike njezini drugi veliki interes su vojno-pomorska pitanja i vojna povijest, te piše za niz publikacija iz tog područja.

Članom SFere postaje sredinom devedestih. Godine 2003. preuzima uredovanje Parseka i to od 71. broja. Od tada je uredio više od 50 brojeva Parseka, uključujući i nekoliko na engleskom jeziku. Njegov urednički rad dobio je i međunarodno priznanje 2011. godine, kada je Europsko društvo za znanstvenu fantastiku Parsek proglašlo najboljim fanzinom.

Za svoj doprinos promociji znanstvene fantastike 2008. primio je Povelju Društva SFera za multimedijski projekt Heinlein, kojim je 2007. obi-

lježio stogodišnjicu rođenja Roberta Heinleina, jednog od najutjecajnijih pisaca znanstvene-fantastike.

Autor je nekoliko desetaka znanstveno-fantastičnih priča. Prva, „Leonardova podvala“, koju je napisao zajedno s Branimirom Stipčevićem, objavljena je 2001. u zbirci *Jutra boje potopa*. Pričom „Razvod“ pobjeđuje 2009. godine na Istrakonskom natječaju za najbolju kratku priču, dok je pričom „Razgovor u birtiji“ 2006. na istom natječaju osvojio treće mjesto.

Preminuo je uslijed komplikacija nakon operacije 20. rujna 2013., nekoliko dana nakon 42. rođendana.

U ovom posebnom izdanju Parseka donosimo i Priručnik za pisanje SF-a, objavljen u prvim brojevima Parseka koje je uredio Boris Švel (str. 6) i njegov tekst o Robertu Heinleinu objavljen u časopisu Ubiq (str. 18)

Donosimo izbor citata iz nekoliko uvodnika Borisa Švela kako bismo pokazali koliko se radovao svakoj novoj inicijativi – novim publikacijama posvećenima spekulativnoj fikciji, novim konvencijama i mladim piscima. Bio je ponosan na Parsek, fanzin koji se održao više od tri desetljeća (prvi broj izšao je 1979.), izdavan volonterskim radom, od fanova za fanove... Svaki uvodnik Boris Švel započinjao je galantno-arhaičnim „Štovani štioče”, a završavao veselim „A sad, na čitanje!”

IZBOR IZ UVODNIKA

76. broj, rujan 2004.

„Štovani štioče, možda se sjećaš kako je u prošlom broju bilo riječi o okruglom stolu što se bio održao u Pazinu na Istrakonu, a na temu stanja u hrvatskom SF-u. Svega mjesec dana kasnije održan je ovogodišnji SFeraKon, na kojemu se taj okrugli stol nastavio. Još dva mjeseca kasnije gradić Pazin i selo Heki ugostili su treći Međunarodni festival fantastične književnosti. I na Festivalu se - pogađate! - upriličio okrugli stol.

Hm, čini se kako su se hrvatski znanstvenofantastični profesionalci i fanovi prezderali arturijanskog mita, pa - gdje god se nađu - uprizore nekakvo vijećanje oko masivnog komada hrastovine što su ga nakrcali pečenom volovinom, nadjevenim prepelicama i medovinom. No, kako me bila zapa- la čast i dužnost voditi okrugli stol na ovogodišnjem Sferakonu, a sudjelovao sam i u Pazinu, ustajem u obranu oba

stola: donijeli su konkretne plodove, a samo blagovanje za njima bilo je čedno. (...)

Sferakonska diskusija bila je zamišljena dosta ambiciozno, dragi štioče, no što neiskustvom Tvojeg urednika, što činjenicom da se odigravao relativno kasno navečer, ubrzo je degenerirao u dva i pol sata naklapanja na jednu jedinu temu - antologija hrvatskog SF-a. (...) Nakon završetka SFeraKona činilo se kako je dva i pol sata bilo bačeno u vjetar. No, par tjedana kasnije, Darko Macan - koji je prilično demonstrativno odignorirao opisani okrugli stol - izbacuje boma- stičnu vijest: na SFeraKonu 2006. bit će prikazana antologija hrvatske znanstvene fantastike, koju će sastaviti Aleksandar Žiljak i Tomislav Šakić.”

78. broj, prosinac 2004.

„Dragi štioče, mogao bi se upitati - kao što urednika “Parseka” ponekad salijeću - kako je papirnati fanzin za-

pravo zastario... Kako je došlo doba Interneta, web stranica, e-zina, blogova. Kako je papir za dinosaure, romantičare, nostalgičare, djecu koja su odbili odrasti. Ne slažem se - i to iz više razloga!

Počinjem od prividno najbanalnijeg. Naime, papirnato izdanje sili na određeni ritam izlaženja, a za fanzin - kao uostalom i za svaku periodičnu tiskovinu - upravo je periodičnost najvažnija. Tko ne vjeruje, neka se informira što se događa s "Futurom", ali i s časopisima poput "Interzonea"(...).

Nadalje, papir omogućava distribuciju i ondje gdje web ne dopire. S obzirom da se "Parsek" za sada ionako distribuira u ograničenim količinama, ovo i nije neki argument.

Na posljetku, dolazim do romantičarskog, nostalgičarskog, infantilnog razloga: papir je onome na čemu smo odrasli i na što smo navikli.

I ošće: "Parsek" ide i na web, pa opet nitko nije zakinut!"

90. broj, siječanj 2007.

„Od proljeća 2003. godine, izišlo je dvadeset brojeva, a to je rezultat s kojim možemo biti čak i ponešto zadovoljni.

U dvadeset brojeva "Parsek" je stekao koliko-toliko konzistentni profil: domaće priče i magazinski dio. Među pričama, u pravilu ide red etabliranih autora, red onih koji tek počinju. Mo-

ram reći kako je osobito zadovoljstvo čeprkati naokolo, tražiti nove autore, čitati njihove uratke, stavljati ih u "Parsek" i time isfuravati. Srećom, povećanje broja stranica omogućava maknuti se s Prokrustove postelje minijature (izraz skovao A. Žiljak), prema ambicioznijim, zaokruženijim pričama. (...)

Ne bismo, dakle, trebali biti nedovoljni. "Parsek" se potvrđuje kao najžilaviji hrvatski SF fanzin, na žalost i u ozbiljnoj konkurenciji za najbolji fanzin. Na žalost? Da, na žalost. Naime, konkurencija u toj kategoriji je praktički - nikakva."

93. broj, srpanj 2007.

„Stovani štioče, dugo isčekivani novi broj Tvojeg omiljenog fanzina pojavljuje se u doba koje je vrlo dobro za znanstvenu fantastiku. Naime, ovih dana očekujemo još jednu novu hrvatsku konvenciju, i to u Opatiji. Dok pišem ove retke, priprema se Liburnicon.

Sjajno! Hrvatski ljubitelji znanstvene fantastike dobili su, dakle, i svoje šesto godišnje okupljanje. (...)

Kažimo par riječi i o sadržaju ovog broja "Parseka", a koji je specifičan na svoj način. Naime, u ovom broju susreću se čak tri generacije hrvatskog SF-a. Veronika Santo počela je pisati pred sam kraj prve generacije, one koja je ponikla u i oko časopisa "Sirius" (...). No, bilježimo i povratak Branka Pihača, možda najizrazitijeg predstavnika

tog naraštaja. Generacija devedesetih, stasala ponajprije oko SFerinih literarnih radionica i sferakonskih zbirk, već pomalo "srednja", zastupljena je Aleksandrom Žiljakom(...). Na posljetku, tu su i predstavnici nove generacije koja još stasava, Ivana Delač i Danijel Bogdanović(...).

Po čemu su ove tri generacije slične, a po čemu različite? Generacija "Sirusa", nastala krajem sedamdesetih, odnosno početkom osamdesetih godina, bila je okrenuta tehniciziranom SF-u, često hard tematike, počesto zasnovanom na čvrstim znanstvenim premissama. Ono što je možda najznakovitije za taj naraštaj, jest skoro permsko izumiranje što ga je zahvatilo, uzrokovano gašenjem samog časopisa oko kojeg su autori bili okupljeni. (...)

Generacija devedesetih napušta IDEJU kao nositelja priče i definitivno se više okreće likovima, a priče su sve češće stavljene u domaće okružje. Science komponenta više se ne traži nužno u prirodnim, odnosno tehničkim znanostima, dok forma postaje eksperimentalnija, što često potiče usporedbu s anglosaskim Novim valom.

Godina je 2007., pa se možemo slobodno upitati postoji li nova, treća generacija? Rekao bih, onako odokativno, da! Tko joj pripada i koje su joj značajke? Ne znam još, ona još nastaje. Mogu samo reći kako mi se čini da je odlikuje policentričnost, dakle nevez-

nost za jednu publikaciju, kao i sasvim slobodan odnos prema žanru, njegovim postulatima i klišejima. Bilo kako bilo, za ovaj naraštaj predlažem radni naziv: Generacija 21! Meni zvuči dobro, a kako se čini Tebi, dragi štioče?

Sve u svemu, svjedočimo revivalu generacije "Sirusa", aktivnostima generacije devedesetih, kao i formiraju jednog novog naraštaja - znači li to da je zlatno doba pred nama? Veselim se tome, a sad na čitanje!"

98. broj, ožujak 2008.

„Zbrajajući priče eda bih popis predao komisiji koja žirira nagradu SFERA, ustanovio sam kako je u protekloj godini u "Parseku" objavljeno 270 kartica domaće priče, okruglo.”

100. broj, travanj 2008.

„Štovani štioče, dogurali smo do stotog broja Tvojeg omiljenog fanzina. Lijepa brojka, velika i okrugla, k tome ciljana na tridesete dane znanstvene fantastike u Zagrebu, SFeraKon 2008. No, osobno nisam čovjekom koji bi pompozno obilježavao godišnjice, odnosno jubilarne prigode. Stvar je jednostavna: ljudi pišu, sve više, i - usuđujem se reći! - sve bolje, pa se 100. broj doimlje upravo prirodnim. Došli smo do stotice, vozimo dalje bez puno priče. Ipak, ne mogu ne osjetiti radost zbog ovog broja, radost makar za nijansu jaču od one koja prati svaki broj.”

Prvi nastavak Priručnika za pisanje znanstvene fantastike objavljen je u 71. broju Parseka, prvom pod uredničkom palicom Borisa Švela. Posljednji, peti nastavak objavljen je u 77. broju.

Boris Švel

PRIRUČNIK ZA PISANJE ZNANSTVENE FANTASTIKE

I. DIO

Štovani štioče! Pred Tobom je prvi hrvatski Priručnik za pisanje znanstvene fantastike. Suprotno većini priručnika koji opisuju kako nešto TREBA raditi, ovaj Priručnik je kompilacija tipičnih grubih grešaka u pisanju SF-a, premda je primjenjiv i na fantasy te nadnaravnog horror. Intencija je ukazati na najčešće greške, one koje se uporno ponavljaju, djelujući eliminatorno kad treba odlučiti je li autorski uradak objavljen.

Priručnik nije kuharica za instant priče, nije ultimativni step-by step manual, niti je monumentalno Moje životno djelo. On je podsjetnik onima koji imaju poriv literarno se izražavati, doslovce nešto za imati pri ruci kad se stvara ili procjenjuje književni SF uradak. Korisnik Priručnika ne treba rezonirati: "Da vidim, jesam li napravio koju od grešaka iz PRIRUČNIKA? Nisam... Moja priča je sigurno dobra..."

Zaslužila je Sferu!" S druge strane, izbjegavanje tipičnih grešaka bio bi minimum u razvoju znanstvene fantastike, fantasyja, odnosno nadnaravnog horora.

Priručnik će se razvijati i dopunjavati, a sve u svrhu pomoćnog sredstva autorima, voditeljima literarnih radionica, urednicima, članovima žirija godišnje nagrade, čitateljima i uopće fanovima znanstvene fantastike. Navедene kategorije (počesto jedni te isti osobe) pozvane su sudjelovati u sastavljanju Priručnika.

Slijede pogreške.

MUCAVAC JE PROGOVORIO

Ili možda bolje: mutavac je progovorio! - s uskličnikom. Tendencija da se svaki hrvatski SF književni uradak tretira s pretjeranim oduševljenjem, pod uvjetom da ima kolikotoliko suvislu radnju, imalo uvjerljive

likove te da je pismeno sastavljen. Pri tome je važnije da je mucavac izgovorio tečnu rečenicu, negoli što je zapravo rekao.

PLIMAŠKI SINDROM

Prema književnom časopisu "Plima" koji na žalost više ne izlazi. Mladi i neobjavljeni autor dobiva jedinstvenu prigodu objaviti napisano, pa u pet do deset kartica teksta nastoji nagurati svoj cijelokupni pogled na svijet, život, smrt, svemir itd. Rezultat je redovito nečitljiv, dok autor odustaje od daljnog pisanja.

ČEHOVLJEVA PUŠKA

"Ukoliko ste u prvom činu objesili pušku na klin, tada ona mora u trećem činu opaliti". Ili tako nekako. Dobar primjer manjka tog načela nalazimo u Glembajevima: gospodin doktor su škarama zaklali barunicu, a gdje su uzeli škare? U jednoj od izvedbi Rade Šerbedžija kao Leone na početku završnog čina pere pokojnom Ignatu Glembayu noge i reže mu pri tome nokte. Ne samo što je tom improvizacijom naglašen Leoneov ambivalentni odnos prema ocu, već su u priču uvedene i škare.

BUĐENJE

Radnja počinje buđenjem protagonistika. "Puppet masters" Roberta Heinleina počinje time što se glavni lik budi kraj plavuše s kojom je proveo

noć i kojoj ne zna ime. Zatim se odjeva i odlazi na posao. Na stranu što se plavuša više nigdje ne pojavljuje u romanu, Heinlein je prodao otrcani trik: kad ne znam kako početi, probudim protagonista i priča krene.

MAMURNO BUĐENJE

Podvrsta Buđenja (v.). Glavni lik se budi mamuran, drogiran, pretučen ili u turskom zatvoru. Pruža originalne mogućnosti da se radnja započne noć prije, ponajbolje ingenioznim flashbackom. U tom slučaju, zašto ne započeti onim što je dovelo do Mamurnog buđenja? U najgoroj inačici, Mamurni buditelj opipava svoje lice, promišlja smisao postojanja, dobiva genijalnu zamisao i tome slično, a sve to umjesto uobičajenih jutarnjih rituala: sklekova, kave i cigarete, engleskog doručka, masturbacije itd.

MOJA OMILJENA SCENA

Scena koja se autoru sviđa više negoli ostatak uratka zajedno. Nema veze s ostatkom priče, ali je baš zgodna.

A ŠTO JE BILO PRIJE?

Protagonist ima motiv zbog kojeg se ponaša tako kao što se ponaša. Motiv je dobar, jak, uvjerljiv i bitan za priču. Jedino što ga autori nisu opisali.

MOJE ŽIVOTNO DJELO

Dobra kratka priča, napisana kao ulomak romana, dio trilogije, tetralo-

gije ili pentalogije. Roman, trilogija, tetralogija, odnosno pentalogija nikada ne budu napisani.

MOJ OMILJENI LIK

Varijacija na temu Moje omiljene scene (v.). Autor bi jednostavno svisnuo kad ne bi ubacio lik koji nema veze s pričom, no baš je dobar. Posebno tvrdokoran ukoliko je modeliran prema osobi bliskoj autoru. Ponekad se opravdava Mojim životnim djelom (v.).

IVO JE BAŠ SMIJEŠNO

Štos razumljiv ekipi s trećeg stola lijevo igraonice “Magic the Gathering” na SFerakonu 1998. godine. Kad ih ubacuju Velika Imena, postaju predmetom magisterija komparativne književnosti.

KUŽIŠ SPIKU?

Autor se koristi šatrovačkim koji je samo njemu razumljiv. Ukoliko ga spiku kuži samo autor, još bolje.

OKRUTNI SVIJETE, IMAM RIJEČ!

Isto što i Plimaški sindrom (v.).

OGLEDALCE, OGLEDALCE...

Ako autor loče kavu na litre i puši dvije i pol kutije na dan, onda se time truje i protagonist. Ako autor ne skida crne traperice, svi likovi nose crne traperice. Ukratko, projekcija autorovih običaja, navika itd. na likove. Što bizarnijih, to bolje.

PLETI KOTEC KAKTI OTEC

Za štokavce i čakavce: gradi svinjac kao (što ga je gradio) otac. Odnosno: ako su mogli Asimov, Tolkien, Gibson, Bjažić i Furtinger - mogu i ja! To je točno, uz upozorenje: a) pisali su prije dvadeset pet do pedeset godina; b) bili su prvi u nečemu; i c) najčešće su znali što i zašto rade.

BUDALA LETI SVEMIROM

Antiteza nekadašnjeg recenzentskog načela iz “Sirusa”, koje je glasilo: budale ne lete svemirom. Autor postavi priču u galaktičku imperiju s pripadajućom flotom, uz flotu ide i zvjezdana akademija s rigoroznim programom nastave, no baš na našem svemirskom brodu kapetan je evidentni idiot. Tko želi naučiti kako se takva priča zbilja dobro radi, neka pročita Pobunu na Caineu od Hermana Wouka (nije SF)!

ZEC JE SMEERP

Tako to zovu Anglosasi. Nazivanje flore i faune čudnim imenima, no iz konteksta je razumljivo kako se radi o vrlo terestrijalnim bićima. Tada smeerp ispadne omanji skakutavi sisavac kratke smeđe dlake i dugih ušiju, brzo se množi, proždire salatu, umiljat je, voli djecu te je idealni ljubimac, a može ga se i pripraviti na gulaš. Upozorenje onima koji smeerpovima želete pridodati posebna svojstva: krvožedni zec koji

mlati oklopljene vitezove već je viđen u filmu Monty Python: potraga za svetim Gralom.

SVEMIRSKI VESTERN

“Usamljeni rendžer je parkirao svoj antigravitacijski skuter pred točionicom “kod debelog Džoa” usred pustinje na Alfi XXIII. Za koji sat mjesto će biti puno goniča smeerpova (v.), danas im je dan isplate. Popravio je pojaz s blasterom kalibra 45 i ugegao se u točioniku. Intelligentni slonić je u kutu zadimljene točionice na klaviru razvlačio neku sentimentalnu melodiju. Rendžer se nalakti na šank i pljusne dva kredita za viski. Prišla mu je barska dama u otrcanoj crvenoj haljini od pliša i mrežastim čarapama te mu ponudila

za pet kredita stisnuti galaktički prstenac.” SF?

SVEMIRSKI KRIMIĆ

Jedan od oblika prenošenja bitnih elemenata nekog drugog žanra u SF, uključujući i pripadajuće klišeje - kao da ih SF sam po sebi već nema dosta. Tako dobijemo privatnog detektiva s prčvarnicom od ureda na četvrtom mjesecu Sola XVIII. kojemu jednu večer ušeta fatalna plavuša i zatraži neka pronađe platinski kipić Augrrebanxskog sokola. Dodajmo odraz neonske reklame što se pali i gasi na zidu ureda, a detektiv neka puši, piye whiskey, nosi baloner i ceri se poput leša, pa jedino fali Humphrey Bogart. Isto vrijedi za ljubić, western (v.), nindža-romane i ostalo.

II. DIO

Teškoća s pisanjem znanstvene fantastike - posebice hard SF-a - je u tome što autor treba ispoštovati i generalne zahtjeve suvisle (da ne kažem dobre) književnosti, kao i konstruirati uvjerljivi movens fabule. Primjerice, Mjesec izbačen iz orbite snažnom eksplozijom koji onda samostalno pići svemirom kako mu se svidi nije dobar pokretač priče: detonacija koja bi Zemljin satelit izbacila iz orbite bi ga usput i raznijela... Osobno nisam radio proračun kojim bih potkrijepio ovu tezu, ali

drugi jesu. Čini mi se kako su dobro računali.

Temelj SF-a bi dakle bila neka zamisao, bilo iz prirodnih, tehničkih ili društvenih znanosti, čije implikacije pokreću priču, već kako to autor razradi. No, ovo načelo izaziva nesuglasice već od početaka žanra. Nai-me, komentirajući rad H. G. Wellsa, Jules Verne je uskliknuo: “Ali, on izmišlja!” Kao što znamo, Verne je uzimao suvremenu tehnologiju, više ili manje ju je “doradivao”, pa je priča mogla poteći. Tako smo dobili topo-

ve koji ispaljuju putnike na Mjesec, podmornicu s pogonom neovisnim od zraka, put oko svijeta u fantastičnih osamdeset dana... Za dobru mjeru, Verne je svoje romane napučio uvjernljivim likovima, prepoznatljivih vrline i mana, s kojima i danas možemo simpatizirati. Wells pak otisao korak dalje, po cijenu "izmišljanja". Počesto se tvrdi kako je on izumio većinu teme SF-a: invaziju Marsovaca, put kroz vrijeme, modifikacije živih bića... Štoviše, njegov SF su čiste ideje, kojima je podređeno sve drugo, uključujući likove.

Dobro izmišljavanje zbilja jest u temeljima znanstvene fantastike, podložno ograničenjima koje - kako je to rekao John Campbell - ne muče autore fantasyja, jer potonji imaju punu slobodu ubaciti ("izmislići") štogod im se svidi. Uistinu, ovaj Priručnik je i nastao radi koherentnosti razrade priča i to izbjegavanjem tipičnih pogrešaka u koje upadaju autori.

LUDI ZNANSTVENIK, SISATA PLAVUŠA

Zlouporaba klišeiziranih likova većinom nastalih još dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća u američkom pulp SF-u. Uključuje neustrašive zvjezdane kapetane, priglupe generale svemirskih marinaca, starmalu genijalku od dvanaest godina koja pilotira do Malog Magellanovog oblaka itd. Uz malo truda i sreće, hrvatski SF može

razviti vlastite klišeje. Predlažem sve-mirskog Dudeka, ukazivanje pokojnog imperatora Alxdragona XLV. na zapuštenoj svemirskoj stanici, fine galaktičke djevojke, blagajnicu koja hoće na Alfу Centauri i tome slično.

A KAKO TO RADI?

Potanko opisivanje neke spravice. Anglosasi takve spravice zovu gadget, a Bosanci hepek. Spravica postane središnji dio minijature, priče, novele ili romana. Što je autor tehnički nepismeni, opis je detaljniji.

OTKRIVANJE TOPLE VODE

Prežvakavanje ideje, radnje, likova itd. za koje su se dodjeljivale SF nagrade oko 1957. godine. Uključuje galaktičke imperije ili federacije, postapokaliptično low-tech društvo koje se bori s mutantima, lude znanstvenike i sisate plavuše (v.), totalitarnu hedonističku državu, ključni ratni izum što ga je izradio pacifist itd. Karakteristično za mainstream autore koji rade izlet u znanstvenu fantastiku, a da se prethodno nisu upoznali sa žanrom (sve je to ionako smeće).

AUTOR U PENZIJI

Pisanje dobrog SF-a, vrlo modernog za 1968. ili 1971. godinu, početkom 21. stoljeća. Osobito kod zrelih ljudi ili penzionera koji se konično odlučuju napisati ono što su željeli objaviti još onda kad su bili

studenti. Ne mijesati s Otkrivanjem tople vode (v.).

DRVENI DIJALOG

“Oh”, reče ona.

“Znaš, moja ljubav prema tebi je neizmjerna, no ja stremim granicama bezgraničnog svemira. Zato moram poći na ekspediciju na Proximu Centauri”, reče on.

“Shvaćam tvoju želju. I kad pođeš, ja će te čekati,” reče tužno ona.

“Radije bih ostao na molekularnom mikroinstitutu Ujedinjenih naroda”, reče sjetno on.

“Tamo smo se upoznali. Pomogao si mi s disertacijom”, reče ona s topilnom u očima.

“Često mislim na te dane”, reče on s uzdahom

“I ja”, reče ona.

“No, ti znaš da je na svijetu stalna samo promjena”, reče on odlučnije.

“Gledajući zvijezde, ponekad se osjećam čudno. Ne znam što je to”, reče ona.

“Čežnja za prostranstvima”, reče on.

“Hoćeš li se vrati kako bismo mogli temeljem pravomoćnog Rješenja Područnog ureda UN-a za Zagreb, Klasa: UP/I-958-13/17-01/2922, Urudžbeni broj: 438-17-02/07-2217-23 od 10. rujna 2217. godine začeti dijete”, upita ona.

“Hoću, ljubavi. Imat će tvoje oči”, reče on, istodobno čvrsto i nježno.

“Volim te”, reče ona

“Ljubim te”, reče on.

PARTIJSKI REFERAT

Podulji ulomak ili dijalog koji zvuči kao izvadak iz referata s 14. ssovjetskog kongresa SKP(b). U potonjem slučaju ujedno podvrsta Drvenog dijaloga (v.). Posebno zgodno kad treba objasniti A kako to radi? (v.) ili pak kao manifestacija Plimaškog sindroma (v.).

PRITISNI RESET

Postupak kojim se likovi, odnosno radnja vraćaju u na početak, po mogućnosti u tzv. objektivnu stvarnost. U tipičnom slučaju protagonist je zapravo sanjao cijelu radnju ili tome slično.

DEUS EX MACHINA

Autor toliko zapetlja radnju, a sve u svrhu dobre atmosfere ili slojevite karakterizacije, da više ne zna kako bi je okončao. Uobičajeno je višak likova maštovito pobiti, a u krajnjoj nuždi još i pritisnuti reset (v.).

SVETI JURA KOLJE ZMAJA

Autor marljivo piše, piše i piše, no bez čvrste koncepcije. Priča narašte, postane živuća, izmakne kontroli i napadne svojeg tvorca. Autor uzme mač i zatuče je. U ekstremnim slučajevima obriše je s hard diska te isprazni Recycle bin. Tako je umrlo puno potencijalno dobrih priča.

DON KIHOT KOLJE SOMA

Prema statui kraj zagrebačkih Kamenitih vrata. Isto što i Sveti Jura

kolje zmaja (v.).

NO LOGO

Natrpavanje priče markama, logotipima, tvrtkama i ostalim oznakama raznih firmi. Osobito često u cyberpunku. Poželjno ubaciti i nekoliko jumbo LCD-ova na kojima Japanke reklamiraju Coca-colu.

MA, ZNATE ŠTO HOĆU REĆI

Autor pokazuje kako suvereno vlada nekom granom ljudskog zna-

nja, pa ne može odoljeti da a da u priču ne ubaci komade navarskih madrigala iz razdoblja oko 1560. godine, osnovni statički proračun Katedrale sv. Petra u Rimu, potanki opis buraga pincgauerskog goveda, kritiku vladavine Matijaša Korvina uz osvrt na jedanaestu Feuerbachovu tezu, a u fusnoti je kratki program pisan u Fortranu 77. Ponekad degenerira u Partijski referat (v.) ili Meni je smiješno (v.). Publika koluta očima.

III. DIO

Možda je treći dio Priručnika dobra zgoda za osvrnuti se na izvore njegovog nastanka. Naime, zamisao o tome kako NE pisati znanstvenu fantastiku izvedena je od "Turkey City Lexicon"-a, o čijim počelima je Bruce Sterling - inače urednik drugog izdanja - napisao:

"Prva inačica, poznata kao 'Turkey City lexicon' prema spisateljskoj radionici u Austinu, Texas, koja je bila kolijevkom cyberpunka, pojavila se 1988. Na doličan ideološki-korektan cyberpunkerski način, Turkey City Lexicon se raspačavao bez zaštite autorskih prava i besplatno: podruštvljeni, fotokopirani komadić besplatnog literarnog softwarea. Lewis Shiner (prvi urednik Lexicona, op. ur.) još uvijek misli kako je to bio najbolji prikaz napora te vrsti, držeći kako bih trebao prestati

budaliti s ovim svršenim činom. Na posljetku, izvorni Lexicon ostaje nezaštićen autorskim pravima, plutajući po fanzinima, prozinima i računalnim mrežama tijekom sedam godina. No, ja sam ideolog, s prirođenom nesposobnošću pustiti na miru ono što je napravljeno dovoljno-dobro. (...) Uvijek sam otvoren poboljšanjima i dodatcima Lexicona. Čini mi se da ukoliko dokument ove vrsti ne uspije rasti, onda će sigurno postati literarnim spomenikom, a onda, eh, ne-daj-Bože."

No, slijedi i ograda: ovaj Priručnik nije prepisani Turkey City Lexicon. Tko ne vjeruje, može pogledati Lexicon na adresi www.sfwa.org (službena stranica Science Fiction and Fantasy Writers of America), pa neka se uvjerava koliko god želi. Za početak, prepisati američki uzor nije baš ni posve moguće: niz je-

zičnih bravura, šala i uopće dosjetki jednostavno nije izravno prevodiv. S druge strane, postoji niz stvari karakterističnih upravo za hrvatsku znanstvenu fantastiku. Primjerice, hrvatskog SF-a ima jednostavno toliko malo da se gotovo svaki uradak s glavom i repom dočekuje neočekivanim laskanjem. Anglosasi nemaju tih problema. Nadalje, niz stvari vuku izravno podrijetlo iz Lexicona, no temeljito su prilagođene, kao Skupljanje kupona (v.), što je zamisao Davida Langforda. Na posljetku, Lexicon je djelo niza osoba (među kojima James Blish, Damon Knight i dr.), dok je ovaj Priručnik - još uvijek - djelo jedne osobe. Stoga se ovdje ponavlja poziv ljudima (orcima, Klingoncima, itd.; već kako se tko trenutačno osjeća) neka predlože nove natuknice.

U svakom slučaju, štovani štioče, nakon ovog nastavka Priručnika moći ćeš odgovoriti na prastaro pitanje: riba i po', dinar i po' - pošto kila ribe?

NIJE SF!

Ovdje smo na ponešto klizavom terenu. Naime, radi se o pomoćnom eliminatornom kriteriju pri žiriranju za godišnju nagradu "Sfera". Ukoliko se priči oduzme SF element, hoće li ona funkcionirati i dalje? Ukoliko hoće, onda nije SF. Pomalo podsjeća na bacanje vještice u zdenac: ukoliko ispliva, onda je coprnica. Ilustrirajmo primjerom: u priči momak susretne djevu bajnu. Djeva uskoro pobudali,

proglaši se svemirkom i nestane. Ukoliko ženskica nije izvanzemaljka, drži li priča vodu? Drži, jer je cura: svoju mitomaniju mogla zadovoljiti naslijestvom farme ovaca na Novom Zelandu. Priča samim tim nije SF. Kriterij inače primjenjiv i na prilično skupe hollywoodske produkcije. Disclaimer: niti jedna vještica nije stradala pri sastavljanju ovog Priručnika.

SKUPLJANJE KUPONA

Nerijetko u fantasyju, ali nađe se i drugdje. Priča ide ovako: božanske sile pošalju protagonista u junačku potragu. Tijekom puta skupljaju se kuponi: zmajev nakurnjak, trepavice od trola, goblimski dildo, patuljačke lisičine, španjolske muhe, itd. Kad se nakupi dosta kupona, potraga je gotova, a nagrada ovisi o skupljenim, hm, predmetima. Tko hoće u hrvatskom SF-u vidjeti kako se to radi, a da je suvislo, ima Žiljakove Slijepе ptice.

OTKRIVANJE TOPLE VODE

Prežvakavanje ideje, radnje, likova itd. za koje su se dodjeljivale SF nagrade oko 1957. godine. Uključuje galaktičke imperije ili federacije, postapokaliptično low-tech društvo koje se bori s mutantima, lude znanstvenike i sisate plavuše (v.), totalitarnu hedonističku državu, ključni ratni izum što ga je izradio pacifist itd. Karakteristično za mainstream autore koji rade izlet u znanstvenu fantastiku, a da se prethod-

no nisu upoznali sa žanrom (sve je to ionako smeće).

ŠTANCANJE KUPONA

Varijacija Skupljanja kupona (v.), samo što putem treba počiniti točno određeni niz junačkih djela. Za brucuš: naučiti noćni raspored javnog prijevoza, spavati s asistenticom (odnosno asistentom, već prema preferencijama) i pasti ispit. Ili položiti. Tako nekako.

FJAKA

Autoru se ne da opisivati štogod, pa lijepo onesvijesti junaka, odnosno junakinju. Čemu se gnjaviti s opisom međuplanetarnog putovanja, hibernirajmo putnike. Nema veze, i Bilbo je promašio završnu bitku u Hobitu.

RIBA I PO', KILA I PO'

Bez obzira radi li se o ljudima, orcima, Klingoncima ili ostalima (v. gore u tekstu), svi su prihvatali SI mjeri sustav jedinica. Svemirom se pići u svjetlosnim godinama, pješači se kilometrima (ukoliko smo inventivni, miljama), a deblja se u kilogramima. Štoviše, i računanje vremena odvija se prema Majci Zemlji. Progonstva traju godinama, meditacije tjednima, a dosadni sastanci satima... Bez sumnje, mjeri sustavi su univerzalni (iznimno, v. Vodnik Čubi protiv demonskih liga- nja, "Parsek" br. 72), i ne samo mjeri sustavi. Čekam astrološki priručnik za rođene izvan Zemlje, barem za bližu

okolicu: vaša natalna Zemlja u sedmoj kući označava duboke strasti, a sadašnji tranzit Ioa preko Ganimeda donosi nevolje na kratkim putovanjima. Oprezno u skafanderu!

RIBA I PO', DINAR I PO'

Pare, pare pokreću svijet, politiku i nogomet ("Zabranjeno pušenje", Dobri jarani). Za primijetiti je kako se u svakom dobrom SF-u plaća valutom poznatom kao "kredit". Ovdje se dakako ne radi o potrošačkim, stambenim itd. kreditima za sazidati vikendicu ili se prezadužiti za bijesni auto. Govorimo o novčanoj jedinici koja je zamijenila dolar, euro, jen, kunu, dinar, quetzal, kip, pjaster i ostalu hrpu željezarije i papira. Doduše, rijetko koji autor se uopće zamarao budućim novcima: na Mjesecu u Heinleinovom The Moon is a harsh Mistress cirkulara mali Babilon valuta, dok je Halde man u Forever Peace likvidirao novac, osim za zadovoljavanje hedonističkih prohtjeva. I još: koga zanima kako funkcioniра društvo posve bez novca, nek' pročita priču Jacka Vancea The Moon Moth (Mjesečev moljac, objavljen u "Siriusu" br. 111); ondje platežna moć ovisi o društvenom ugledu - strakhu - pa stoga svatko itekako pazi na svoj strakh.

RIBA I PO', DUKAT I PO'

Varijacija na temu Riba i po', dinar i po' (v.), no vezana na fantasy.

Naime, u svakom dobrom fantasyju plaća se zlatnicima. Okej, historijska napomena, s obzirom da je većina fantasy svjetova konstruirana kao idealizirani europski svijet. Zlato je u Europi bilo teška rijetkost, i to dušboko do razdoblja baroka, recimo do prijelaza 16. na 17. stoljeće. Dok nije došlo do priljeva plemenitih kovina opljačkanih od pretkolumbovskih južnoameričkih civilizacija, čak je i srednje rangirani plemić, viski duhovnik ili prosperitetni trgovac mogao proživjeti doslovce cijeli život a

da ne vidi zlatnik. Gotov novac bio je uopće rijedak, a bezgotovinska plaćanja jedva poznata. Nije slučajno što su državnički pokloni išli u robovima, robinjicama, konjima, papru, svi li itd., razna davanja bila su u hrani ili u potplatima (!), dok su slobodnjačke povlastice bile nasjeći drva za ogrjev, loviti divljač i ribu i tome slično. Vindolski zakonik doduše obračunava kazne u novcu, no sve mi se čini da se obično plaćalo u naturi, kao u čl. 52.: Ošće ako se ki naide fals svedok ostani knezu ednoga vola ili 8 libara...

IV. DIO

Ovaj nastavak priručnika o (ne)pisanju znanstvene fantastike najorijentiran je kratak, zbog potreba ostalih materijala u ovom broju "Parseka". Zato ćemo se usredotočiti na svega jedno, no zato velevažno pravilo...

ISPRIČAJ, NE POKAZUJ

Radi se o doslovnom prijevodu anglosaske maksime "Show, don't tell". Premda je ona dobro poznata gotovo svakome tko se okušao u pisanju proze, čini se kako ipak ima potrebe uporno je ponavljati. Uzmimo primjer:

"Marica je imala tužno djetinjstvo."

Recimo neka je Maričino tužno djetinjstvo jako bitno za fabulu, jer Marica odraste u propisnog psihopatskog ubojicu koja vabi žrtve putem internetskog chata, a zatim ih utamani i ukiseli

za zimu (radnja nije osobito primjerena znanstvenoj fantastici, ali nema veze). Sve je to, naravno, posljedica njezinog tužnog djetinjstva. Eh, tada treba u flashbackovima pojasniti kako je Marica s Ivicom odlutala u šumu i onda završila kod vještice. Kad već imamo vješticu, možemo perverznoj mašti dati na volju, pa podvrgnuti kako Ivicu, tako i Maricu raznim vrstama zlostavljanja. Budući se radi o malodobnicima, suzdržavam se potankog opisa kako policija ne bi zabranila "Parsek", i to opravdano - tko želi riskirati u svojoj priči, samo naprijed. Zlostavljanje Ivice i Marice kulminira time što se Ivica nađe ukiseljen u šesnaest tegli za zimu, i eto krasnog razloga za Maričino kasnije asocijalno poнаšanje! Pustimo šalu na stranu, tko se želi osvjeđočiti kako se pojašnjava raniji

život junakinje - držimo se istog primjera - može to vidjeti u romanu Chaga Iana McDonalda (u prijevodu Marka Fančo-

vića, "Monolith" br. 2), a ukoliko želi neki domaći primjer, može pogledati Ultramarin! Aleksandra Žiljaka.

V. DIO

GRADNJA SVIJETA

Kad govorimo o stvaranju novih svjetova - što Anglosasi zovu world building - načelno postoje dva ekstremna pristupa: gradi li autor prvo svijet, pa ga zatim napuštu likovima, ili pisac ima likove, pa za njih sačini svijet.

U prvom slučaju dobijemo detaljno izmaštane svjetove s puno fascinantnih pojedinosti, koje hoće biti užitak zamišljati. Nevolja je u tome što se čitatelj često treba probijati kroz masivne "info-dumpove" (što je blaža verzija Partijskog referata, v.) koji mogu ili ne moraju biti zanimljivima. Dodatni rizik je ponavljanje stereotipija, osobito u fantasyju. Lijepa vježba u građenju svijeta je Berečićev ulomak romana Sunce (objavljen na stranici www.nosf.net kao NOSF Special).

Drugi pristup hoće dati daleko dinamičniji uradak. Autor krene od likova, konstruira radnju, a svijet opisuje usput. pojedinosti svijeta su tu prisutne kao najnormalnije stvari, pa hoće pri površnom čitanju čak promaknuti. Primjerice, sveprisutna nanotehnologija u Žiljakoj priči Večer u Gradskoj, s Lidijom u mislima. Kad sam Žiljaku prigovorio zašto se u toj priči nije više posvetio opisivanju same nanotehnologije,

dobio sam primjeren odgovor: "Čuj, to je kao da smjestim priču u današnjicu, pa opisujem četverotaktni motor."

No, kad govorim o ekstremnim pristupima, oni su u praksi - ukoliko je autor dobar - nerazlučivi. Pitanje je li autor prvo postulirao svijet, pa ga napučivao likovima, odnosno je li prvo kreirao protagoniste, pa ih smjestio u plauzibilno SF/F okruženje - hoće na likovati pitanju je li prije bilo kokoš ili jaje?! Vrlo često sami autori ne razlučuju proces konstruiranja svijeta od udahnjivanja života veselom općinstvu koje u tom svijetu nešto izvodi.

Krenimo redom.

Daleko najjednostavnije je smjestiti radnju u zbiljski svijet - absolutno najmanje gnjavaže, a usredotočenje je na likovima i radnji. Sljedeće najlakše je sačiniti linearu projekciju dašnjice u razmjerno blisku budućnost, premda nosi sa sobom rizike brzog zastarijevanja. Varijacija na temu je nekakva distopična bliska budućnost, što zna udaviti čitateljstvo prežvakavanjem Orwella. Tu spadaju i društva izmijenjena globalnim zatopljenjem, postatomci itd. Prividno slična vježba je konstruirati svijet alternativne prošlosti ili paralelne stvarnosti. Oprez: nacisti u interkontinental-

nim balističkim putničkim raketama već su davno viđeni kod Dicka, a paralelni Drugi svjetski rat opisivao je Farmer!

Fantasy svijet i nadnaravni horror. Problem je ukoliko je autor ujedno i fan raznih igara uloga, pa je svijet sastavio prepisujući priručnike za D&D. Oh, da veža li! S druge strane, Hrvatska i njezino šire okružje (da ne kažem Balkan, mogao bi se tkogod uvrijediti!) obiluju nadnaravnim pojavama. Vrhunska ironija je u tome što su ovdašnje vampire, vukodlake, vile itd. pokupili drugi, sažvakali ih, a zatim smo ih - osobito kroz anglosasku literaturu i filmove - primili natrag. Prirodno, uzimamo ih izopačenima, okljaštrenima, našminkanima i friziranima kako si to zamišljaju Američani i slični. Zaboga, Vlad Drakul je ordinirao po Vlaškoj, a ne Sedmogradskoj!

Na posljeku dolazim do možda najzahtjevnijega, a to je konstruiranje (uvjetno rečeno) hard SF svijeta. Uzmimo daleki planet, divalj ili u stanzitoj fazi teraformiranja, s vlastitom ili uvezenom florom i faunom, pa zabava može početi! Zahtijeva poštivanje ili svjesno nepoštivanje određenih postulata prirodnih znanosti, i njihovu primjenu u praksi. Dobar primjer je Žiljakov Ultramarin!, gdje autor konstatira kako evolucija svuda prati slične puteve. Tako morskim svijetom Ultramarina! plivaju bjesnozupke, kraken i još hrpa riba i liganja...

Uzmimo kao ilustraciju svega nevedenoga primjer teraformiranja i kako

je mu je pristupilo dvoje autora.

Kim Stanley Robinson je na pothvatu teraformiranja Marsa sazdao masivnu trilogiju (Crveni Mars, Zeleni Mars, Plavi Mars). Odmah priznajem da sam jedva savladao Crveni, jer me udario što potankim opisima tehnologije (ne bi me čudilo da se ta knjiga jednom počne rabiti kao udžbenik!), što istaćanim i zamršenim odnosima između likova. Likova je cijela hrpa, a k tome su svi odreda živahni starčići, po logici da penziće nije šteta "potrošiti" u neizvjesnom projektu ozemljivanja Marsa (hint, hint!). Onda se ipak nađe tu nekakva mladež, pa izbjije revolucija itd. Ukratko, sam pothvat je ono bitno, unatoč cijeloj galeriji znanstvenika te inih koji su jednom i pol nogom u grobu.

Nasuprot tome, Lois McMaster Bujold uzima takve pothvate ili samo kao kulisu - na više mjesta se spominje kako planet Barayar nije do kraja teraformiran - ili pak kao movens radnje koja je u suštini polu-krimić. U potonjem slučaju mislim na roman Komarr, gdje nitko od pučanstva planeta Komarr i ne trza na orbitalno solarno zrcalo dok ono izvanrednim događajem ne ispadne iz funkcije. Doduše, jedan od likova jest administrativac u pothvatu teraformiranja, no iz romana je prilično jasno da u redovitim okolnostima teraformiranje zanima samo mjerodavne službe, a ni njih ne osobito - do te mjere da postoje cijeli fantomski projekti, s fantomskim osobljem, a novci za njih netragom nestaju...

Članak o Robertu Heinleinu objavljen je u prvom broju književnog čaopisa *Ubiq* 2007. godine u sklopu projekta *Heinlein*, kojim je Boris Švel obilježio stogodišnjicu njegova rođenja, a za koji je dobio i Povelju Društva SFera.

Boris Švel

ROBERT HEINLEIN - ČOVJEK KOJI NAM JE PRODAO MJESEC

I. Formiranje jednog pisca

Robert Anson Heinlein rođen je 7. srpnja 1907. godine u mjestu Butler, savezna država Missouri, kao treći sin Rexa Ivara Heinleina i Bam Lyle Heinlein¹. Brojna obitelj imala je nakon Roberta još jednog sina i tri kćeri, a ubrzo nakon njegova rođenja preselila se u Kansas City, također u saveznoj državi Missouri. Ondje je odrastao kao neka vrst čuda od djeteta, vrlo rano naučivši čitati te pokazujući veliki interes za astronomiju i matematiku; navodno je već u trećoj godini bio općinjen Halleyevim kometom koji se pojavio 1910. godine. U Kansas Cityju je po-hadao škole i jednu godinu mjesnog koledža, od rane dobi zarađujući sam svoj džeparac. U to je doba pokazivao zanimanje za debatna i glumačka društva, a isticao se i među kadetima lokalne vojne institucije za školovanje pričuvnih časnika.

Iz srednjoškolskog razdoblja potječe i prvi Heinleinov dodir sa znanstvenom fantastikom, u dobi od šesnaest godina. Naime, godine 1923. Hugo Gernsback izdaje posebno izdanje časopisa *Science and Invention* posvećeno znanstvenoj fantastici²; mladi je Robert kupio primjerak novcem predviđenim za hranu na jednom izletu. Od tada, čitao je svu znanstvenu fantastiku do koje je mogao doći: prema svemu sudeći, formativni utjecaj imali su Jules Verne, H. G. Wells, Edgar Rice Burroughs, kao i serijal o Tomu Swiftu³.

Kako se Heinleinovo školovanje godine 1924. primaklo kraju, postavilo se pitanje nastavka naobrazbe i odabira zvanja. Stariji brat Rex već je bio primljen u Akademiju Američke ratne mornarice u Annapolisu, pa se i mladi Robert odlučio na karijeru vojnopolorskog časnika, marljivo priku-

pljujući pisma preporuke, potrebna za prijam u instituciju koja je primala vrlo ograničen broj polaznika. Priča se kako je senator Missourija te godine primio stotinu pisama preporuke za buduće kadete - pedeset za svakog mladića zasebno, pedeset za Heinleina.

Nakon godine dana provedene na Kansas City Junior College, Heinlein 1925. upisuje Mornaričku akademiju. Prve je godine trpio hirovita maltretiranja kadeta starijih akademskih godina, no vrlo brzo istaknuo se izvrsnim ocjenama, kao i vrhunskim sportskim rezultatima u mačevanju i gađanju. Četiri godine kasnije, Heinlein postaje časnikom sa specijalizacijom u naoružanju i sustavima za upravljanje vatrom. Mornaričku akademiju završio je kao dvadeseti u klasi od 243 polaznika, pri čemu bi bio još više pozicioniran, da nije nakupio stegovnih ukora, uključujući i dva najteža.

Početak službe na moru zatječe ga na nosaču aviona USS *Lexington* (CV-2), najvećem ratnom brodu te vrste u ono doba, a čini se kako baš iz tog razdoblja potječe njegova veza sa zrakoplovnom tehnikom. Međutim, nakon vrlo dobrog starta, premješten je - protiv vlastite volje i mimo volje svojeg zapovjednika⁴ - na razarač USS *Roper* (DD-147), malo plovilo iz Prvog svjetskog rata, loših plovnih svojstava. Stalno valjanje razarača prouzročilo je neprestanu morsku bolest, oslabivši

Heinleinovu tjelesnu otpornost, što je na posljeku rezultiralo plućnom tuberkulozom. Nakon liječenja, otpušten je 1934. iz Ratne mornarice kao "trajno onesposobljen", uz skromnu mirovinu poručnika fregate.

Heinlein se našao u civilu usred Velike depresije koja je zahvatila Sjedinjene Države, s malim prihodima i mutnom perspektivom za budućnost. U to doba oženjen je s Leslyn MacDonald, o kojoj se malo zna; bila je nešto starija od Heinleina. No, čini se kako je Heinlein već prije nje imao jedan brak o kojemu se ne zna doslovce ništa, osim što vjenčani list s Leslyn spominje Roberta kao "razvedenog".

Tijekom Depresije Heinlein je svaštario, boraveći u Los Angelesu i Colorado Springsu, a priče o njegovim zanimanjima prilično su slikovite. Navodno se okanio suvlasništva nad rudnikom srebra nakon što su mu partnera gangsteri doslovce izrešetali strojniciama, studirao je postdiplomski iz inženjerstva i matematike na UCLA, a slušao je i arhitekturu. Vjerojatno je trgovao nekretninama, bavio se fotografiranjem i kiparstvom, no pojedinosti su nepoznate. Čini se kako je s Leslyn MacDonald imao neku vrstu "otvorenog braka". Tu možda leži razlog zašto je Heinlein kasnije nastojao sustavno potisnuti spominjanje tog braka⁵.

Između 1934. i 1938. Heinlein je politički aktivan, i to u Demokratskoj

stranci, tj. u njezinom pokretu EPIC (*End Poverty in California - Zaustavimo siromaštvo u Kaliforniji*) što ga je vodio književnik Upton Sinclair. EPIC se pomalo ugasio, pa se Heinlein 1938. kandidirao za Skupštinu savezne države Kalifornija kao izvanstranački kandidat kojeg je podupirala Demokratska stranka. No, tjesno je izgubio od repu-

blikanskog kandidata, i to zahvaljujući finesama izbornog sustava, pa je napustio politički život. U to doba nalazimo ga bez novaca, s kućom koju je kupio kako bi imao prebivalište u svojoj izbornoj jedinici - a na koju je odmah dignuta hipoteka kako bi se financirala njegova kampanja - nezaposlenog, samo s malom mirovinom.

II. Uspon

Krajem 1938. znanstvenofantastični časopis Thrilling Wonder Stories objavio je natječaj za priču, nudeći pola centa po riječi, do ukupnog honorara u visini 50 dolara. Heinlein je kasnije rado isticao kako su finansijski motivi presudili da napiše svoju prvu kratku priču. No, u to doba već ima napisan roman *For Us, The Living - A Comedy of Customs*, koji je, međutim, ostao u ladici do iza njegove smrti. Njegovom se, dakle, prvom novelom smatra *Life-Line*, napisana u četiri dana tijekom travnja 1939. godine, o znanstveniku koji izumljuje stroj koji može predvidjeti nečiju smrt. Napisavši je, Heinlein zaključuje kako je zaslужila najbolji časopis: *Astounding Science Fiction*, što ga je uređivao John W. Campbell. Priča je objavljena u kolovoškom broju *Astoundinga*, kupljena za puni cent po riječi, odnosno za sedamdeset dolara, što je u ono vrijeme mogla biti niska činovnička

mjesečna plaća⁶.

Na ovom mjestu vrijedi na trenutak zastati i osvrnuti se na Heinleinov prvi roman, koji je dugo ostao nepoznanim, spomenuti *For Us, The Living*. Prema svemu sudeći, roman je napisan tijekom 1938. i 1939. godine. Radi se o utopijskom romanu razmjereno jednostavne fabule - protagonist gine u prometnoj nesreći, no budi se u tuđem tijelu nepunih 150 godina kasnije, u godini 2086. Kroz brojne dijaloge (i monologe!) slijede opisi daleke budućnosti, kako tehničkih čudesa, tako i odnosa u naprednom društvu. U bitnome, radi se o didaktičnoj utopiji, uključujući i potanku raspravu o ekonomiji, očito pod utjecajem političkog programa u kojem je Heinlein u to doba sudjelovao i u koji je evidentno vjerovao.

Zanemarivši zamorne ekskurse, roman je pitko napisan, s nizom humorističnih epizoda, likovi nisu baš plo-

ni, dok se kroz mnoge motive - iskoristene u nizu kasnijih priča - nazire budući punokrvni autor. Naime, u tom romanu Heinlein ne zazire ni od goločinje, ni od eksperimentiranja s raznim modalitetima muško-ženskih odnosa. Tu su kompetentni ženski likovi, antirasizam i antiklerikalizam, sve što će se pojaviti u kasnijim djelima, nakon afirmacije i oslobađanja od uredničke paske. Moglo bi se slobodno reći kako je "u *For Us, The Living* sadržana DNA pisca Heinleina kao pisca"⁷. Knjiga je, međutim, promptno završila u ladici na sljedećih šezdeset i pet godina - za doba kad je nastala, bila je možda prehrabra, a kasnije bi djelovala prilično amaterskim djelcem.

Unatoč romanu napuštenom u ladici - ili možda baš zbog toga! - Heinlein se vrlo brzo etabirao kao autor, prodavši niz znanstvenofantastičnih priča što Campbellu, što drugim urednicima, pišući ponekad pod pseudonimima, među kojima su najpoznatiji Anson MacDonald i Lyle Monroe. To je razdoblje izrazito srdačnih odnosa između Campbella i Heinleina, kad su zajednički razvili koncept "Buduće povijesti" [*The Future History*], svojevrsni konzistentni univerzum budućnosti, odnosno vremenski okvir za priče koje su međusobno tek labavo povezane⁸.

Povrh spisateljskog rada, Heinlein se rado i često druži s drugim

piscima, kao i ljubiteljima znanstvene fantastike. U svojoj kalifornijskoj kući svake subote ugošćuje kolege, okupljene u neformalnu *Mañana Literary Society*: Anthony Boucher, Henry Kuttner, L. Ron Hubbard, Ray Bradbury samo su neki od članova tog kruga koji su, ispijajući slatkasto vino, uglavnom pričali o pripovijetka-ma koje kane napisati⁹. Ovdje vrijedi istaknuti jednu bitnu činjenicu: Heinleinova spisateljska karijera počinje kad je već prešao tridesetu. Mnogi ističu upravo njegovu zrelost kao osobu koja ga je - među ostalim - učinila jednim od zbiljskih rodonačelnika žanra znanstvene fantastike¹⁰ u Americi. Povezujući tehničku naobrazbu s neprijepornim pripovjedačkim darom, bio je zbiljskim osvježenjem među autorima *pulpa* i potankim opisivačima nevjerojatnih naprava. Upravo mu je kombinacija čvrste znanstvene podloge i glatko ispričane priče donijela izvanredno brz uspon. Naime, već godinu dana nakon prve pripovijetke on je počasni gost na Trećoj svjetskoj konvenciji znanstvene fantastike¹¹ u Denveru godine 1941. (*Denvention I*), s koje je sačuvan njegov govor - s jedne strane pun optimizma, osobito glede uloge znanosti u razvoju čovječanstva, no s druge predviđajući skori ulazak Amerike u rat.

Zbilja, nakon izbijanja Drugog svjetskog rata, Heinlein se odmah pri-

javio u vojnu službu, no biva odbijen kao evidentno nesposoban čak i za dužnosti u stožeru, sve zbog ožiljaka na plućima, kao i kratkovidnosti. Umjesto toga, zaposlio se kao civilna osoba u Ratnoj mornarici i radi u istraživačkom odjelu Mornaričke zračne pokusne postaje Philadelphia [*Philadelphia Naval Air Station*]. Kao kvalificirani inženjer, radio je na razvoju pilotskih odijela za velike visine, što će kasnije naći odraza u njegovim romanima. Istdobro, u istoj bazi su radili Lyon Sprague de Camp, već etablirani SF pisac te pričuvni mornarički časnik, kao i prirodnočački *wunderkind* Isaac Asimov, obojica na Heinleinov poziv. Tijekom svoje službe u Mornarici, Heinlein je bio vrlo samozahtajan glede svojeg posla, no često je bio središtem okupljanja u kantini ili nakon rada, u stanu u koji se preselio sa suprugom Leslyn. Sa svojim kolegama čini neformalni "trust mozgova", kojemu se potkraj rata pridružio i L. Ron Hubbard, koji je nakon službe na Pacifiku premješten u Washington D.C.; međutim, nema dokaza da je ova ratnodobna koncentracija autora znanstvene fantastike na bilo koji način povezana s "Philadelphiskim eksperimentom". No, pred sam kraj Drugog svjetskog rata, Heinlein je sastavio dva elaborata u kojima se zalaže da Mornarica preuzme buduća svemirska istraživanja. Oba elabora-

ta službeno su odbijena, a nositeljem američkog svemirskog programa postale su Zračne snage¹². Bilo kako bilo, unutar dva tjedna nakon završetka rata, Heinlein daje otkaz i vraća se sa suprugom u Kaliforniju. Opsjednut značenjem atomske energije, objavio je pet znanstvenopopularnih članaka na tu temu, ali i jednu od svojih rijetkih knjiga koje nisu roman: *How To Be A Politician*. U njoj promiče potrebu za svjesnim pristupom političkim izborima, ali knjiga nije naišla na zanimanje publike.

Po završetku rata Heinlein je ugledan žanrovska pisac, s brojnim pripovijetkama iza sebe, spreman za daljnje prodore, obradivši već tada teme u najširem rasponu. Komercijalno iskorištavanje svemira opisao je u pričama *Requiem* (1949) i *The Man Who Sold the Moon* (1951), gdje privatni poduzetnik pokreće svemirski program¹³. Rizik industrijskih nesreća uvjerljivo je opisao u *The Roads Must Roll* (1940) i *Blowups Happen* (također 1940), strahotu nuklearnog holokausta u priči *Solution Unsatisfactory* (1941), dok je posvemošnji ljudski solipsizam obradio u priči *They* (1940). Paradokse vremenskog putovanja razradio je u pričama *By His Bootstraps* (1941), *Elsewhen* (1953) te "All You Zombies" (1958), od kojih valja posebno istaknuti potonju. U toj priči protagonist postaje, putujući kroz vrijeme te promije-

nivši spol, i otac i majka samome sebi, čime je pojma vremenskog putovanja Heinlein na svoj način reducirao do apsurga. Dobar dio ovih pripovijedaka obuhvaćen je u spomenutoj *The Future History*, kao i neke druge, primjerice provokativna kritika religijskog fanatizma „*If This Goes On -*“ (1939) u kojoj je Heinlein opisao i masonske rituale, premda nema dokaza da je sam bio slobodnim zidaram.

Razdoblje neposredno nakon rata prijelomno je za Heinleina: ne samo što je polako izlazio ispod Campbellove paske, već otpočinje seriju svojih romana za mladež, glasovitih *juveniles*, koji su mu donijeli široku popularnost, i za koje su mnogi kasniji pisci SF-a rado priznavali kako su ih uopće uveli u znanstvenu fantastiku. Naime, neidentificirani philadelphijski nakladnik naručio je od Heinleina „roman za dječake“¹⁴. Rukopis romana *Rocket Ship Galileo* (pod radnim naslovom *Young Atomic Engineers*) dovršen je 1946, ali je bio odbijen. Umjesto toga, nakladnička kuća Scribner's preuzela je rukopis (putem Heinleinova novog agenta, Lurtona Blassingamea), na preporuku urednice Alice Dalgliesh. Ugovor za Scribner's sadržavao je i opciju za drugu knjigu, što se obnavljalo iz godine u godinu, rezultirajući iznimno popularnim serijalom.

Usporedno s time, Heinlein je objavio i niz kriminalističkih pripovi-

jedaka, zatim pripovijedaka za djecu, a na posljetku, pišeći za časopis *Saturday Evening Post*, počeo je izvoditi žanrovske priče iz dotadašnjeg geta. Sve to izveo je, međutim, u okolnostima dosta teškog privatnog života.

Naime, Heinlein se razveo od Lesslyn MacDonald godine 1947, čemu je vjerojatno pridonio njezin teški alkoholizam, no možda i zasićenost razmjerno burnim brakom. Godinu dana kasnije, sklapa brak s osobom koju je bio upoznao dok su zajedno radili u Philadelphia, biokemičarkom Virginijom Doris Gerstenfeld zvanom Ginny, rođenom 22. travnja 1916, poručnicom bojnog broda. Ginny se zatekla na postdiplomskom studiju na UCLA, što je plaćala od vojničke stipendije i povremenih poslova. No, malo se vidiла s Heinleinom, sve dok mu nije došla pomoći da se iseli od bivše supruge. Vjenčali su se u listopadu 1948, i ona mu je ostala vjernom družicom i najboljom prijateljicom sve do njegove smrti. Svoj život s njom počinje na Srednjem Zapadu, u futurističkoj kući koju je sam projektirao.

Koncem 1940-ih Heinlein poduzima i svoj jedini izlet u Hollywood. Naime, susrevši scenarista Alforda Van Ronkela, Heinlein se prihvatio skiciranja i uređivanja zajedničkog scenarija za znanstvenofantastični film. Podnijevši scenarij producentu Georgeu Palu, koji se zagrijao za pothvat, Heinlein

biva glavnim tehničkim savjetnikom filma koji dobiva naslov *Destination Moon*. Taj film iz 1950. godine, u režiji Irvinga Pichela, postavio je standarde specijalnih efekata za let u svemir, za što je uostalom i dobio Oskara, koji je

dodijeljen majstoru specijalnih efekata Leeju Zawitzu. Heinlein je opisao ovo svoje iskustvo u članku *Shooting Destination Moon*, a objavio je i novelu istog naslova kao i film. No, radu na filmu nije se više nikada posvetio.

III. Zrele godine

Pedesete godine dvadesetog stoljeća su bile razdoblje uspona znanstvene fantastike i Heinleinove karijere. Bračni par Ginny i Robert puno putuju, rado ugošćuju prijatelje, pohode konvencijska okupljanja i poznati su kao skladan par. Usporedo s time, Heinlein napušta utopijski socijalizam koji ga je fascinirao još tijekom njegove neuспjele političke karijere. I dalje je rado viđen gost i sugovornik, znan po tome što je rado pomagao - bilo savjetom, bilo novcem - mlade kolege pisce.

To je Heinleinovo najplodnije razdoblje: između 1948. i 1962. napisao je četrnaest romana za mlađe, tempiranih da izidu za Božić. Prvi u ciklusu bio je spomenuti *Rocket Ship Galileo* (1946) kojeg možemo slobodno okarakterizirati ponešto naivnim, a svake godine uslijedio bi po jedan svježi: od glasovitog *Space Cadeta* (1948) u kojemu opisuje akademiju za časnike Svemirske patrole, preko djela u kojima se dotaknuo i pitanja ustroja društva, kao što su *Starman Jones* (1953) ili *Citizen of the Galaxy* (1957), sve

do dražesnog i duboko humanističkog *Have Space Suit - Will Travel* (1958). Ti romani imaju zajedničke značajke: pomalo plošni junaci su adolescenti - bilo muški, bilo ženski, ali u pravilu bistri - priča je jasna i razumljiva s dostatnim obratima da drže pozornost čitatelja do kraja knjige, uz uvjerljive tehničke opise i opći optimistični ton naracije. Opisivanje nasilja svedeno je na minimum, a odnosi između junaka smjeli su uključivati adolescentske naklonosti. Posljednji *juvenile*¹⁵ bio je roman *Podkayne of Mars* (1963), čiji je završetak, u kojem junakinja gine, nakladnik cenzurirao, izmjenivši ga u *happy end*, a - za dobru mjeru - ubaćena je i prodika kako bi se junakinjina majka trebala okaniti svojeg posla i posvetiti se odgajanju djece! Ovaj potonji potez urednika (istini za volju, kuće Putnam's, a ne Scribner's) nagnao je Heinleina da se okani omladinskih romana, a vjerojatno je ionako bio njima zasićen.

U svojim pripovijetkama Heinlein tada ipak ne zazire ni od seksa, ni

od nasilja, ni od kritike društva, uz povremene provale pesimizma koji graniči s mračnjaštvom, kao u *The Year of the Jackpot* (1954). Jednako tako, nastaju i romani namijenjeni odraslijoj publici, primjerice *The Puppet Masters* iz 1951. godine. Ovaj roman odlikuje se mračnom atmosferom invazije bića koja preuzimaju kontrolu nad ljudima, prianjajući im uz kičmu, što je nesumnjiva alegorija na komunističku opasnost. Podsjetimo se, to je period kad je Amerika u gospodarskom usponu, ali društvo prožimaju latentna paranoja i dvojbeni rezultat rata u Koreji. Sam Heinlein kao da politički pri tome klizi udesno; koliko je to bio utjecaj supruge Ginny, a koliko je Heinlein ostao dosljedan sebi (dok je američka ljevica otišla još dalje ulijevo), ostaje otvorenim pitanjem. Bilo kako bilo, godine 1958. pojavljuje se film *The Brain Eaters*, na što je Heinlein ustao tužbom zbog plagijata. Parnica je završila izvansudskom nagodbom, pri čemu su dijelovi filma izrezani, dok je Heinlein primio novčanu odštetu, no pojedinosti nagodbe nisu poznate¹⁶. Roman doduše jest ekraniziran puno godina kasnije, kao *Robert A. Heinlein's Puppet Masters*¹⁷.

Heinlein, dakle, usporedno piše i romane za odraslu publiku, a jedan od njih - *Double Star* - donosi mu način Hugo 1956. godine¹⁸. Radi se o *space operi* u kojoj minorni glumac po-

narudžbi glumi dvojnika važnog političara. Roman je jasno ispričan, brze radnje, no još uvijek u okviru ondašnjih žanrovske konvencije - ponajprije odsutnosti erotike, za koju bi priča inače mogla dati povoda.

Heinlein se dugo bavio mišlju uvesti seks na velika vrata u znanstvenu fantastiku, sastavljući najmanje od 1949. sinopsis romana *The Heretic*, koji će kasnije postati glasoviti *Stranger in a Strange Land*. No, rad na tom romanu bio je prekinut pisanjem kontroverznog djela *Starship Troopers*.

Ishodište *Zvjezdanih jurišnika*¹⁹ bilo je u plaćenom oglasu što ga je u travnju 1958. Heinlein pročitao u lokalnim novinama. Oglas je sponzorirao Nacionalni komitet za razumnu nuklearnu politiku, a radilo se o pozivu neka SAD jednostrano obustave nuklearne pokuse. Bračni par Heinlein bio je time zgrožen. Držali su to teškom glupošću u doba kad je Hladni rat pri vrhuncu, pa su odgovorili također plaćenim protuglasom. Kad je predsjednik Eisenhower zbilja jednostrano prekinuo atomske probe, Heinlein je ispaо ultrakonzervativcem. Na to je na brzinu napisao i objavio *Zvjezdane jurišnike*, čiji je ogorčeni ton donekle naknadno opravdan time što je Sovjetski Savez ipak jednostrano nastavio nuklearne pokuse.

Starship Troopers strukturirani su kao još jedan roman za mladež: žen-

ski su likovi negdje daleko, dok protagonist proživljava odrastanje kroz brutalnu vojnu obuku i rat s odurnim kukcolikim izvanzemaljcima. S druge strane, nasilje je bitno eksplicitnije, a roman prožimaju predavanja o meritokratskom političkom sustavu u kojem demokratsko pravo glasa treba zaslužiti. O ovoj svekolikoj kontroverzi bit će još riječi u tekstu.

Starship Troopers osvajaju Huga 1960., dok je *Stranger in a Strange Land* osvojio Huga 1962. godine - pri čemu je zapravo teško povjerovati kako je te knjige napisala ista osoba. Gotovo je nemoguće zamisliti veću opreku između militantnog čistunstva u *Starship Troopers* i poligamne, odnosno poligamno-poliandrijske komunalne zajednice u *Stranger in a Strange Land*, romanu inače vrlo bitnom za hipi subkulturu. Dan-danas kruži priča kako su pripadnici američkog fandoma - rascijeplenog ratom u Vijetnamu - temeljili svoje zagovore bilo *Troopersima*, bilo *Strangerom*, već prema svojim političkim stavovima.

Stranger in a Strange Land bio je u duhu šezdesetih godina u Americi, čak mu pridonijevši. Protagonist se vraća s Marsa gdje su ga odgojila urodenička bića, obdaren parapsihološkim sposobnostima i hiperinteligencijom. Zaplet romana vrti se oko njegove prilagodbe društvu na Zemlji i otkrivanju vlastitih sposobnosti, sve kroz interak-

ciju s cijelom galerijom likova. Knjiga obiluje satiričnim elementima, osobito na račun organizirane religije, ali i povremenim propovijedima. Niz erotskih prizora, uključujući rituale "dijeljenja vode", bili su naznakom kako se znanstvena fantastika mijenja i postaje još provokativnijom nego do tada²⁰. Na posljeku, radi se o fizički vrlo opsežnom djelu: dok su dotadašnji znanstvenofantastični romani rijetko prelazili dvjestotinjak kartica teksta, *Strangerov* opseg je preko sedam stotina kartica. Hipni subkultura prihvatala je roman u roku od nekoliko godina, uključujući i žargon iz knjige (primjerice, riječ grok u značenju "shvaćati") pa je knjiga čak dosegla kuljni status; bilo je to razdoblje slobodne ljubavi, revolta protiv *establishmenta*, dok *rock 'n' roll* postaje glazbenom normom.

Na prijelomu pedesetih i šezdesetih Heinlein se vraća u Kaliforniju, gdje bračnom paru klima bolje pogoduje, i ondje nastavlja život, također u staništu izgrađenom prema njegovu vlastitom projektu. Bavi se klizanjem (u što ga je uvela Ginny), mačevanjem, streličnjakom i drugim sportovima, a supružnici i dalje dosta putuju, uključujući i u SSSR. Iskustva s putovanja oko svijeta Heinlein je sažeo u putopisnoj knjizi *Tramp Royale* (objavljenoj posthumno, 1992. godine), dok je kasniji izlet u Sovjetski Savez opisao u dosta jetkim esejima "*Pravda*" Means "*Tru-*

th" i *Inside Intourist*. Heinlein je tada u zenitu, drže ga ponajvećim majstorom znanstvene fantastike. Jedino iz čega se dade naslutiti kako mu je sreća pomučena, jest činjenica da nema djece, pogotovo što sam potječe iz brojne (i dugovječne!) obitelji.

Politički, Heinlein tih godina daje obilnog povoda da bude okarakteriziran desničarom. Na Worldconu 1961. godine u Seattleu (*Seacon*) održao je dugi govor, koji je bitno drukčijeg tona od onog održanog dvadeset godina ranije: dosta pesimističan, pod svježim dojamom putovanja po Sovjetskom Savezu, pun osvrta na opasnost od komunizma - zbilja, čitajući transkript²¹, upravo osjećamo atmosferu koja je godinu dana kasnije dovela do Kubanske krize!

Premda je Heinlein predstavnik gotovo čistog *hard SF*-a, utemeljenog ponajprije na čvrstim tehničkim premissama, okušao se i u *fantasyju*, u romanu *Glory Road*, objavljenom 1963. godine. Taj roman - inače vrlo rijedak Heinleinov izlet u magijske teme, uz priču *Magic, Inc.* (objavljena i kao *Devil Makes the Law*) - pun je diskretnog humora kojim parodira (već onda uspostavljene!) klišeje avanturističkog žanra "mača i magije", uz znanstveno-fantastični obrat na kraju.

Četvrti i posljednji Hugo dodijelen mu je 1967. godine za *The Moon is a Harsh Mistress*. *Luna je okrutna ljubavnica*²² je roman koji kroz osamo-

staljivanje Mjeseca od matice Zemlje samo prividno prepričava Američku revoluciju, razrađujući teme umjetne inteligencije, gospodarstva u Mjesecu koloniji, ali i niz modela odnosa žena i muškaraca: od poliandrijskih zajednica (žene su na Mjesecu rijetkost, jer napućivanje Zemljina satelita počinje slanjem kažnjenika, što je stanje kojim roman i počinje), preko "serijskih brakova", do jednostavne slobodne ljubavi. *Luna je okrutna ljubavnica* je jedno od najzrelijih Heinleinovih djela, vrlo pitkog stila i vrlo uravnoteženo u pristupu. Ovdje Heinlein ne propovijeda, nego opisuje zajednicu jakih žena i muškaraca na Mjesecu koja se odlikuje odgovornošću i individualizmom, značajkama uobličenima u paroli TAN-STAAFL (*There Ain't No Such Thing As A Free Lunch* - besplatan objed ne postoji), koja se također raširila u američkoj popularnoj kulturi.

Osim što je rado opisivao čvrste junakinje, Heinlein je rado nastupao i kao izraziti antirasist. Satirični roman *Farnham's Freehold* (1965) opisuje postapokaliptični svijet, kojim vladaju crnci-ljudožderi koji uzbajaju bijelce za hranu i kao ljubimce; ovaj mračni sarkazam nastao je baš u doba rasnih nemira u SAD-u. U ovom istom kontekstu vrijedi spomenuti kako je 1969., kad je zajedno s Arthurom C. Clarkeom gostovao na televiziji kao posebni komentator NASA-e pri prvom spuštanju

čovjeka na Mjesec, razljutio TV voditelja Waltera Cronkitea prijedlogom da se žene-astronauți uključe u misiju *Apollo 11*.

Krajem šezdesetih Heinlein postaje i predmetom jednog od prvih monografskih kritičkih radova znanstvene fantastike. Alexei Panshin, i sam pisac

SF-a, sustavno je obradio Heinleinovo djelo u polemičkoj knjizi *Heinlein in Dimension* 1968. godine. Heinleinovi ljubitelji sasjekli su Panshinove teze, no ostaje činjenicom kako se radi o vjerojatno prvoj knjizi u kojoj je neki autor znanstvene fantastike sustavno obrađen.

IV. Jesen

Početkom sedamdesetih, životna dob pomalo sustiže Heinleina. Godine 1970, kad je dovršavao roman *I Will Fear No Evil*, trpi tešku upalu slijepog crijeva, a ubrzo zatim podvrgava se vađenju bubrežnog kamena. Oporavak je trajao oko dvije godine, no zatim se nesmanjenom energijom bacio natrag na rad. Sljedećih petnaestak godina objavljuje svoja možda najambicioznija djela, poput *Time Enough for Love* (1973), *Number of The Beast* (1980; spomenimo kako je za nj dobio rekordni predujam od pola milijuna dolara), odnosno *To Sail Beyond the Sunset* (1987), vezana uz njegov raniji opus *Future History*, ulazeći i u čisto religiozne teme, primjerice romanom *Job: A Comedy of Justice* (1984). Ta su kasnija djela sve češće i češće nailazila na kritike: sklonost moraliziranju, zapletene radnje, kao i nizovi likova s referencama na zbiljske osobe mnogima su se činili neprobavlјivima. Činilo se kako Heinlein zastarijeva. No, pojavilo bi se i pokoje djelo koje bi izne-

nadilo svježinom i gipkošću uma, poput *Friday*, napisane 1982. godine; istoimeni junakinja umjetno je uzgojena (*artificial person*), zaradujući za život kao brzi kurir. U tom romanu nailazimo na niz elemenata *cyberpunka*: od balkanizacije Amerike, preko računalne mreže analogne Internetu, do motiva ljudskog kurira kao najpouzdanijeg načina prijenosa povjernih podataka. *Friday* se odlikuje brzom akcijom i kritikom društva koje zazire od "umjetnih osoba".

Bilo kako bilo, Heinlein je vrlo poštovan, često s ljubavlju i tek malo ironije nazivan "dekanom" SF-a (*The Dean*; riječ znači i propovjednik). Trpi niz stanja koja prethode srčanim i moždanim udarima, no i dalje drži prigodne govore, a pasionirano se zalaže i za dobrovoljno davanje krvi. No, njegovi nastupi su kratki, a izričaj fragmentaran, poput trećeg govora koji je održao kao počasni gost *Worldcon* u Kansas Cityju (*MidiCon*) 1976. godine. Na posljetku, istaknimo kako Robert A.

Heinlein nikada nije dobio nagradu Nebula²³ ni za jedno pojedinačno djelo, no dodijeljena mu je prva uopće Grand Master Nebula Award 1974. godine.

Heinlein je umro mirno, tijekom jutarnjeg drijemeža, dana 8. svibnja 1988. godine, od teškoća vezanih uz emfizem pluća. Nakon kremacije, njegovi posmrtni ostaci spušteni su u more s ratnog broda pred obalama Kalifornije, u blizini njegova posljednjeg prebivališta. Ne postoji nikakav zemaljski nadgrobni spomenik Robertu Ansonu Heinleinu.

Heinlein je napisao preko trideset romana, niz priča, kao i manji broj faktografskih djela. Koncipirao je niz tehničkih dosjetki, od raznih daljinskih upravljača nazvanih skupno *waldo* (iz istoimene priče; to je još jedna riječ koja je ušla u američku popularnu kulturu) do uporabe linearnih akceleratora za lansiranje svemirskih letjelica (priča *The Man Who Sold the Moon*) odnosno kao oružja u knjizi *Luna je okrugla ljubavnica*. Među Heinleinovim “izumima” najspektakularniji je svakako oklop sa servo-uredajima i naoružanjem (tzv. *powerarmor*) što ga nose vojnici u *Zvjezdanim jurišnicima*. Na posljeku, pripisuje mu se izum vodenog kreveta, što ga je osmislio između 1930. i 1934. godine te opisao u čak tri romana, što je sprječilo ostale izumitelje da vodeni krevet zaštite patentom.

Virginia Heinlein nadživjela je svojeg životnog suputnika skoro petnaest go-

dina, sređujući građu koja je preostala te promičući aktivnosti koje je Heinlein započeo. Skupljeni materijali, ponajprije pisma, objavljeni su u zbirci *Grumbles From the Grave* 1989. godine, dok su politički pamflet *Take Back Your Government*, kao i spomenuti putopis *Tramp Royale*, pričekali do 1992. godine. Njezinim zalaštanjem, Heinleinova djela su pretisnuta u izvornoj formi, odnosno vraćeni su im izvorni dijelovi, ukoliko su ih nakladnici bili cenzurirali pri ranijim izdanjima. Sudjelovala je u utemeljenju udruge The Heinlein Society 2001. godine, kao i u doniranju 2,6 milijuna dolara za postdiplomski studij Akademiji u Annapolisu²⁴. Umrla je 18. siječnja 2003.

Heinleinu je posmrtno dodijeljeno najviše civilno odličje što ga dodjeljuje NASA, *NASA Medal for Distinguished Public Service*. Prema junaku jedne od Heinleinovih priča, slijepom pjesniku Rhyslingu, nazvana je nagrada za SF poeziju, kao i krater na Mjesecu, a tijekom kolovoza 1994. jedan krater na Marsu nazvan je Heinleinovim imenom. Na posljeku, udruga The Heinlein Society dodjeljuje godišnju Heinlein Award za hard SF, dok Heinleinova zaklada dodjeljuje nagradu za komercijalno iskorištavanje svemira. Dodajmo kako je posmrtno objavljen i roman *Variable Star*, što ga je prema Heinleinovim bilješkama dovršio Spider Robinson godine 2006, uz puno odobrenje Heinleinove zaklade.

V. Proturječnosti i kritika

Kontroverze vezane uz Heinleinov opus traju i dan-danas; počnimo od one najneugodnije. Naime, godine 1970. otpočelo je suđenje masovnom ubojici Charlesu Mansonu, a zbog višestrukog ubojstva, uključujući i Sharon Tate, suprugu Romana Polanskog. Tijekom suđenja pojavili su se napisi kako je Mansonova "Obitelj", koja je živjela u nekoj vrsti komune, bila nadahnuta na zločin čitanjem romana *Stranger in a Strange Land*. Premda se ispostavilo kako neki Mansonovi suučesnici zbilja jesu prakticirali ritual "dijeljenja vode" i tome slično, nije dokazano da je Heinleinov roman imao ikakve veze s pokoljem. Štoviše, sam Manson nikad nije pročitao tu knjigu. Heinlein je međutim tvrdokorno šutio o cijeloj stvari, što je donekle pripomo-glo da se nepotvrđena (da ne kažemo izmišljena) priča održi.

No, svakako najžešća rasprava vodi se oko romana *Starship Troopers*. Ne ulazeći u literarnu vrijednost djela, moramo ipak konstatirati kako se radi o romanu koji smišljeno provocira čitate-lja na razmišljanje o nekim temeljnim postavkama političke i uopće društve-ne kulture u kojoj živi. No, upravo je taj roman donio Heinleinu nelijepe eti-kete, od "ultrakonzervativca" - kao jed-ne od blažih - do "fašista". Vodu je po-

nešto zamutio i sam Heinlein, tvrdeći kako služba opisana u romanu - a koja je, ponovimo, preduvjet punopravnog građanstva i stjecanja prava glasa - ne mora nužno biti vojna²⁵. Kontroverzu je dodatno potencirao film *Starship Troopers* iz 1997. godine, nizozemsko-američkog redatelja Paula Verhoevena, a koji se tek marginalno drži literarnog predloška. Diskusija o tom filmu - koji je dobio i nastavak²⁶ - prešla bi okvire ovog teksta, pa kažimo samo kako je dodatno iskrivio izvorni kontekst kari-katuralnom vizijom kriptofašističkog društva budućnosti.

Potpunosti radi, spomenimo i pri-lično zaboravljeni prijepor s Arthurom C. Clarkeom, povodom tzv. Strateške obrambene inicijative²⁷, za koju se Heinlein svesrdno zalagao, dok je Clarke zagovarao oprezniji pristup. Dugogodišnji prijatelji su nakratko zamrznuli komunikaciju, no obnovili su kores-pondenciju posredstvom Ginny Heinlein. Clarke je do kraja osjećao duboku odanost prema Heinleinu, kao i zahval-nost za utjecaje na Clarkeov rad²⁸.

S druge strane, već je i prva kritika Heinleina - spomenuta Panshinova *Heinlein in Dimension* - dala povoda brojnim odgovorima i sučeljavanjima. Uopće, Heinlein je bio predmetom kri-tičkog osvrta niza autora: istaknimo

imena kao Damon Knight, James Blish i Brian Aldiss. Na posljetku, pojavile su se i apologetike koje su nastojale biti odgovorom svim kritičarima - osobito površnima te onima koji su više ciljali na autorovu osobu, nego na djelo - primjerice, esej *Rah, Rah, R.A.H.*! spomenutog Spidera Robinsona.

Tijekom vremena akumuliralo se podosta teorijskog rada na temu Roberta Ansona Heinleina; uistinu, samo bi raščlanjivanje tih kritika - i njihovo koreliranje s konkretnim Heinleinovim opusom - moglo komotno poprimiti oblik knjige, a takve knjige su i skupljene²⁹. Ono što nas ovdje zanima jest, međutim, recepcija Heinleina na području bivše Jugoslavije, što je u velikoj mjeri utjecalo i na čitanost Heinleina u Hrvatskoj.

Najraniju ocjenu Heinleinova rada na području nekadašnje države nalazimo u predgovoru prijevoda romana *Space Cadet* koji se pojavio 1952. godine kao *Patrola svemira* u prijevodu Viktora Dimitrijeva³⁰. Heinleinovo djelo okarakterizirano je u predgovoru prijevodu kao "slobodarsko" i "antirasističko". Međutim, nekadašnja jugoslavenska kritika je već u sljedećoj iteraciji - i to iz pera Darka Suvina - naznačila kako bi Heinlein mogao, pokraj pohvala, zadobiti i negativne bodove. U svojem djelu *Od Lukijana do Lunjika - povjesni pregled i antologija naučnofantastičke literature* (Zagreb: Epoha, 1965), u član-

ku *Druga trećina 20. stoljeća - SF kao ispitivanje mogućih sutrašnjica*, Suvin ističe Heinleina dijelom "danas srednje i starije generacije autora", apostrofирајуći ga zatim u kontekstu (američke) znanstvene fantastike kao glas otpora protiv tjeskobnog okruženja hladnog rata, kao i kontroverznih odnosa u sa-mim Sjedinjenim Državama:

"No najznačajnija je upotreba spoznajnog i kritičkog vida SF za borbeno oružje protiv konformizma, opomenu protiv A-bombe i afirmiranje povjerenja u humanističke mogućnosti nauke. Glavna se struja tog razdoblja može nazvati strujom oštrog demokratskog otpora. Ona je znala, i još zna izravno protestirati protiv rasizma (...) i fašističke desnice (tako Heinleinov ciklus o diktatoru - 'proroku' Scudderu). Veliki broj najboljih pisaca predviđao je za idućih sto godina u SAD sve moguće Gvozdene pete, od tehnokracije do teokracije, te je prikazivanje revolucionarnog podzemlja protiv nje postalo samo po sebi razumljivo, čak (ili baš) u najcrnjim danima 'progona vještica'. Takva SF, što je jednako važno, prikazuje nove svjetove kao temeljito drugačije, a napore prodora u vasionu kao problem društvene upotrebe nove tehnologije i društvenih posljedica života u novom mikrokosmu (klasičan Heinleinov *Universe*)."

Prenesimo u cijelosti i Suvinovu bilješku uz priču "Neprilagođen" [Mis-

fit], kojom je otvorio pregled SF-a druge trećine 20. stoljeća:

“Robert Heinlein je pod raznim pseudonimima više od dva desetljeća jedan od vodećih pisaca američke SF. Okušao se u mnogim tematskim područjima, gdje je stvorio i djela vrlo različite vrijednosti, sve do vrlo visokih. Kao bivši profesionalni oficir ima posebnu sklonost za prikazivanje života u kolektivu paravojničkog tipa i sukoba pojedinca s kolektivom, što ga ponekad dovodi i do neprihvatljivih stavova. No ova je jasna i obrazložena pripovijetka - s uzbudljivim zbivanjima određenima novim tehnikama i okolnostima, s majstorskom novelističkom vještinom, te sa središnjom ulogom glavnog junaka koji je također nosilac novoga i na svoj način subverzivno ‘neprilagođen’ - dobar pristup njegovim kvalitetama. One velikim dijelom odgovaraju kvalitetama središnje struje SF.”

Nije jasno što je Suvin mislio pod “neprihvatljivim stavovima”, odnosno u kojem kontekstu bi ti stavovi bili neprihvatljivima. Bilo kako bilo, Suvinov izbor riječi ne ostavlja nam puno dvojbe: Heinlein je ocijenjen vrlo visoko, i to prema svim mjerilima.

No, čini se kako je nedočitanost Heinleinovog opusa utjecala na jedini kasniji kritički osvrt nastao na području bivše Jugoslavije, onaj iz pera srpskog teoretičara i urednika Zorana Živkovića: Živković je, čini se, iskazivao pri-

ličnu nesklonost prema Heinleinu, kao što je vidljivo iz njegovog monografskog eseja, objavljenog u zagrebačkom znanstvenofantastičnom mjesecačniku *Sirius*³¹:

“(...) Heinleinu nikada nije pošlo za rukom da dobije nagradu koju dodjeliju njegove kolege SF pisci - ‘Nebulu’ - i koja je po logici stvari žanrovske relevantnija, budući da pretpostavlja postojanje stručnijih i pozvanijih kriterija. (Istini za volju, treba reći da je Heinlein ipak dobio jednu ‘Nebulu’, 1974. godine, ali ona mu nije bila dodijeljena za neko pojedinačno djelo, već za opus u cjelini - posrijedi je zapravo svojevrsna ‘utješna’ nagrada, koja se dodjeliće autorima čija je prisutnost na SF polju dugotrajna, ali koji se nikako nisu uspjeli uzdići iznad prosječne produkcije.) (...) Gdje su korijeni tog raskola između Heinleina koji dobiva priznanja od tinejdžerskih čitalaca i Heinleina kome jedno žanrovsко priznanje stiže kao utješna nagrada? Po svoj prilici, ti korijeni sežu sve do samih početaka njegova bavljenja naučnofantastičnim žanrom - odnosno do njegova vezivanja za *Astounding* i Johna Campbella. Malo je sprega u historiji SF žanra čiji su sastavni činioci bili toliko podudarni kao što je to u sprezi Campbell - Heinlein. (...) Od trenutka dolaska na kormilo *Astoundinga*, Campbell se dao u potragu za autorom koji bi u najvećoj mjeri ostvarivao ideale njegova viđe-

nja naučne fantastike. Morao je to da bude prije svega pisac izrazito ‘desnih’ uvjerenja - najblaže rečeno - čija bi naučna fantastika po svaku cijenu štitila konzervativne, srednjezapadne vrline pionira Novog svijeta. A evo koje su to vrline: glavni lik valjalo je da bude svakako bijelac, po mogućnosti aristokrat, rođeni vođa, beskompromisni rasist (Crnce i Indijance su u SF dekoru zamjenjivali mali zeleni, ali ne oni iz romana *Svijet se kaže šuma*), ideal ‘ispravne’ omladine, čovjek u koga se sve žene odreda zaljubljuju, a on ih ravnodušno ubire kao zrelo voće koje mu se nudi - i tako dalje i tako dalje... (...) Gotovo dvije decenije intenzivne suradnje između Campbella i Heinleina ‘obogatilo’ je naučnu fantastiku za velik broj djela potpuno ogrezlih u ‘džonvejnovsku’ ideologiju. Pročitajte nasumce bilo koji Heinleinov roman ili bilo koju priču i imat ćete prilike da se u to uvjerite. SF ostvarenja tog američkog fantasta temelje se na stereotipnom obrascu, za koji je Campbell čvrsto držao da predstavlja savršenu shemu naučnofantastičnih djela. Postoji, prije svega, opozicija između glavnih junaka i bezimene i bezlične mase, koja je tu samo da upotpuni dekor. U još težem položaju od te mase nalaze se sva različita stvorena, koja se upravo zbog te različitosti proglašavaju stvorenjima nižeg reda. Tu je, zatim, strogo poštovanje načela ‘socijalnog

darwinizma’, čija je glavna prepostavka da i razvojem društva upravlja isti mehanizam koji regulira biološku evoluciju: prirodna selekcija. Razumije se, odavde je samo korak do ortodoksnih fašističkih koncepcija o superiornoj rasi i izabranim pojedincima - i odista, mnoga se Heinleinova djela temelje na takvim zamislima, koje se ili implicite podrazumijevaju, ili su čak sasvim jasno izložene. Dobar je primjer u ovom posljednjem smislu roman *Vojnici svermirskog broda*, za koji je već rečeno da je čak dogurao do ‘Hugove’ nagrade.’

Živković nije študio Heinleina ni u svojoj *Enciklopediji naučne fantastike* (Beograd, 1990):

“(Heinleinov) ugled temeljio se na umešnom sprovođenju u delo Kembelovog shvatanja naučne fantastike kao žanra koji puku očaranost naukom iz gernsbekovske ere treba da zameni ljudskom dramom koja prati naučni napredak. I odista, protagonisti Hajnlajnovih dela postaju ‘živi’ ljudi, koji, doduše, koriste naučni inventar, ali i niz drugih ljudskih osobina kojima se vešto snalaze u promjenjenom svetu budućnosti. Bio je to nesumnjivo književni korak napred u odnosu na stereotipne junake kojima je baratala naučna fantastika iz razdoblja predašnje ‘spejs-opere’. Nažalost, Hajnlajn od Kembela nije preuzeo samo ovo značajno literarno poboljšanje u odnosu na tradiciju, već i onu negativnu

tekovinu kembelovskog viđenja naučne fantastike - ideološko desničarstvo koje će upravo kod ovog autora doseći svoj možda najekstremniji vid. Oba ova momenta mogu se razabrati već u ranim Hajnlajnovim delima (...) Period koji sledi - prva polovina šezdesetih godina - predstavlja najimračniju fazu u Hajnlajnovom SF stvaralaštvu. Gotovo svi romani koji tada izlaze mogu se shvatiti kao paraliterarni komentari 'socijalnog darvinizma'. To pre svega važi za omladinski roman *Vojnici zvezdanog broda* [*Starship Troopers*, op.a.], ali i za *Stranca u stranoj zemlji* [*Stranger in a Strange Land*, op.a.], koji je doživeo neočekivanu popularnost među subkulturom 'hipija' (verovatno zbog pogrešnog čitanja), odnosno za *Mesec je zao gospodar* [*The Moon is a Harsh Mistress*, op.a.]. Hajnlajn je malo publikovao tokom sedamdesetih godina, a pokušaj njegovog povratka u osamdesetim konačno je, na fonu moderne naučne fantastike, belodano razobličio sve nedostatke SF prosedea ovog autora: uz desničarsku ideologizaciju, tu je stereotipna karakterizacija likova (naročito ženskih), uprošćeno korišćenje jezika, robovanje sižejnim šablonima i tako dalje. No, konačan sud o Hajnlajnu ne bi trebalo donositi samo na osnovu ovih poznijih dela. On je odigrao i te kako značajnu ulogu u istoriji naučne fantastike - o čemu, pored ostalog, svedoče mnogobrojne nagrade koje je

dobio: uz četiri 'Hjuga' (1956, 1960, 1962. i 1967. - premda u drugom i trećem slučaju za sasvim minorna dela) osvojio je i 'Specijalnu nagradu Nebjula' (1974). Njegovo glavno stvaralačko razdoblje praktično se okončalo sa pedesetim godinama, a okolnost da je naučna fantastika potom krenula putem na kome on više nije mogao uspešno da je prati nipošto ne umanjuje njegov prethodni doprinos žanru. (...)"

Teško se složiti sa Živkovićevim stavovima. Naime, radi se o kritici koja polazi od niza faktičnih grešaka. Počnimo od odabira narodnosti i boje kože protagonista: Heinleinovi glavni likovi vrlo često su ne-bijelci, poput Filipinca Juana Rica u romanu *Starship Troopers*, čiju nacionalnost čitatelj saznaće tek na kraju romana. Naime, u međuratnoj američkoj ratnoj mornarici Filipinci su bili zapošljavani kao posluga visokim časnicima. Teško da bi jedan umirovljeni američki vojnopolomorski časnik slučajno odabrao takvo podrijetlo svojeg glavnog lika. Štoviše, Heinlein nerijetko otvoreno pohvalno govori o drugim rasama; primjerice, o crncima u priči *Magic Inc.*, ili još šire, kao u romanu *Luna je okrutna ljubavnica*. K tome, Heinleinovi likovi počesto pripadaju nižem srednjem sloju ili su izrazito siromašni, a ako su i po čemu superiorni svojoj okolini, onda je to redovito intelekt. Što se tiče konfrontacija među likovima, skoro je pravilo - osobito u

seriji romana za mladež - da se liberalni protagonist suprotstavlja likovima koji su uskih pogleda, bigotni, ili jednostavno "zalupani". Možda je najljepši primjer upravo roman *Space Cadet* (za koji je teško vjerovati da je Živkoviću bio nedostupan!) u kojemu glavni lik odlazi na dopust kući i očajava nad nerazumijevanjem koje njegovi ukućani pokazuju za instituciju Svemirske patrole koja je pod kontrolom svjetske vlade, ali se kasnije i aktivno konfroncira s kolegom koji napušta akademiju eda bi se prihvatio poslovnog pothvata koji se svodi na eksploraciju stanovnika Venere, koji su - uzgred budi rečeno - iznenadjuće sofisticirani.

Osvrnamo se ovdje i na odnos Campbella i Heinleina. Živković je svakako u pravu kad opisuje njihov skladan odnos, no propušta naglasiti kako je to razdoblje trajalo svega četiri godine, a ne dvadeset. Točno je kako se Campbell, među svojom "ergelom" pisaca (*stable*), osobito ponosio Heinleinom, no razdoblje njihove intenzivne suradnje trajalo je od 1939. do 1942. godine. Tada je Heinlein prema Campbellovu sinopsisu napisao i znanstvenofantastični roman *The Sixth Column* (1941, ponekad pod naslovom *The Day After Tomorrow*), o otporu što ga pokoreni Amerikanci pružaju nedefiniranim orijentalnim zavojevacima, a u kojem bismo zbilja mogli iščitati natruhe rasizma. Što je Heinlein mislio o tome svemu, govori i činjeni-

ca da je roman izvorno serijaliziran u *Astoundingu* pod pseudonomom, a sam Heinlein praktički se ogradio od njega. Srdačnost je međutim okopnjela tijekom Drugog svjetskog rata, kad Heinlein neko vrijeme jednostavno ne piše, a zatim se okreće drugim medijima. Heinleinu je očito pogodovalo maknuti se od tjesne paske - pri čemu nije bio jedinim Campbellovim otkrićem koje ga je napustilo. Radilo se o sukobu dviju jakih osobnosti, koji Heinlein nije komentirao, dok je Campbell hinio uvrijedjenost, kao u pismu Isaacu Asimovu 1956. godine: "Bob može napisati bolju priču s jednom rukom zavezanim na leđima, nego što većina ljudi u poslu može s obje ruke. Ali, Isuse, želim da taj kurvin sin izvadi tu drugu ruku iz džepa." Možemo samo konstatirati kako su i Campbell i Heinlein postali predmetima kontroverza - svaki svojih - pri čemu su kritičari počesto bivali jednostranimi.

Unatoč gotovo beskrajnoj Heinleinovoj popularnosti u SAD, Europi i uopće gdje god se čita SF, taj ključni pisac ostao je, dakle, slabo poznat u Hrvatskoj. Jedan od razloga zacijelo jest i Živkovićeva antipatija prema ovom piscu. Naime, polovinom sedamdesetih - kad se u onodobnom jugoslavenskom društvu znanstvena fantastika počela probijati kao žanr - Živković je bio neke vrsti *opinion maker* jugoslavenske znanstvene fantastike, kao

urednik beogradske edicije *Kentaur*, budući da su se znanstvenofantastični romani uglavnom, s rijetkim iznimkama, tiskali praktički isključivo u Srbiji za cijelo "srpskohrvatsko" govorno područje. Živković je u *Kentauru* ignorirao Heinleina³², pa je veliki majstor ostao razmjerno nepoznat čitateljima, osobito ljudima koji iz raznih razloga nisu imali pristupa stranim knjigama. No, Heinlein je pomalo dobio svoje mjesto u hrvatskim prijevodima - u mjesecniku *Sirius* objavljena je većina njegovih ključnih priča.

Što se tiče objavlјivanja drugdje po nekadašnjoj Jugoslaviji, osim *Pa-*

trole svemira, u novosadskom časopisu *Alef* (brojevi 1 do 4) objavljen je roman za mladež *Citizen of the Galaxy* kao *Gradan galaksije*, a dodajmo kao zanimljivost kako je tijekom 1990-ih sam Zoran Živković objavljivao Heinleinova djela u nakladi svoje kuće Polaris!

Tijekom 1990-ih u Hrvatskoj je mjesecnik *Futura* također objavio niz Heinleinovih priča, uključujući fantastičnu novelu *The Unpleasant Profession of Jonathan Hoag*, a povrh spomenutih *Zvjezdanih jurišnika* i *Luna je okrutna ljubavnica*, u knjižnom izdanju pojavila su se i *Vrata u ljeto*³³ [*The Door into Summer*].

VI. Utjecaji

Heinleinovu važnost teško je precijeniti. Pod njegovim izravnim čvrstim utjecajem bio je niz autora, što su mnogi od njih spremno priznavali, čak rado isticali. Jedan od onih koji su se vrlo rano susreli s Heinleinovim djećima, već u dobi od četrnaest godina, bio je Poul Anderson, eda bi se kasnije susreo s uzorom i osobno.

Teško je zamisliti pojavu oprečniju Heinleinu od Philipa K. Dicka. Kao pisac, Dick je pripadao jednoj novijoj generaciji, sklonijoj eksperimentu; kao osoba, često je živio neuredno (blago rečeno), pa evo što je zapisao o Heinleinu:

"Držim Heinleina svojim duhovnim ocem, premda se naše poli-

tičke ideologije posve razlikuju. Prije nekoliko godina, kad sam bio bolestan, Heinlein se ponudio pomoći, bilo što u njegovo moći, a nismo se nikad sreli; nazvao bi me da me razveseli i da čuje kako mi je. Htio mi je kupiti električni pisaci stroj, Bog ga blagoslovio - jedan od nekoliko pravih džentlmena na ovom svijetu. Ne slažem se s ni jednom idejom koju promiče u svojem pisanju, ali ne radi se o tome. Kad sam jednom dugovao puno novaca Poreznoj upravi i nisam ga mogao prikupiti, Heinlein mi je posudio novce. (...) On zna da sam prolupali luđak, no pomogao je meni i mojoj ženi kad smo bili u ne-

volji. To je ono najbolje u ljudskosti, to je ono koga i što volim.”³⁴

U još kasnijem naraštaju, vrijedi citirati Joea Haldemanu, inače autora romana *The Forever War* koji se čita kao skoro čista antiteza *Zvjezdanih juršnika*. Unovačen kao ročni vojnik u inženjeriju američke kopnene vojske, jedna od dvije knjige koje je ponio na temeljnu obuku bila je *Glory Road*, dok je odlazeći u Vijetnam ponio zbirku Heinleinovih priča *Green Hills of Earth*. O Heinleinu je zapisao:

“Prvi put sam ga susreo na banetu povodom Nebule, kad je imenovan prvim Velikim majstorom. Bio sam previše sramežljiv da bih otisao do njegova stola i predstavio se. Nevjerojatno, on je prišao meni; došetao se i stisnuo mi ruku te kazao: ‘Sviđaju mi se vaše stvari.’ Moja supruga kaže kako je prošlo tjedan dana dok se nisam spustio na zemlju. Kad sam iduće godine osvojio Nebulu, za *The Forever War*, njegovo pismo čestitke značilo mi je više od same nagrade.”³⁵

Na posljeku, Heinleinov je doseg možda najbolje sažeо Robert Silverberg:

“Riječ koja pada na pamet u svezi s njime jest esencijalan. Kao pisac - elokventan, strastven, tehnički inovativan - izmijenio je oblik znanstvene fantastike na način koji ju je definirao za svakog pisca koji ga je slijedio. Kao

misilac - hrabar, optimističan, pragmatičan - postavio je obrazac vjerovanja za cijeli naraštaj mlađeži koja je rasla da bi ostvarila moderan tehnološki svijet. Kao čovjek - civiliziran, šarmantan, čvrst pred nedaćama - bio je uzor moralne snage i moćni stup potpore mnogima koji možda nisu bili ni svjesni njegovih tihih dobročinstava.”³⁶

Nema, dakle, sumnje, kako je Heinleinov utjecaj bio formativan za niz angloameričkih autora SF-a, kao i srodnih žanrova, poput *techno-thrillera*. Pisac Larry Niven posvetio mu je priču u podžanru alternativne povijesti, pod naslovom *The Return of William Proxmire*. U njoj putnik kroz vrijeme izlječi Heinleina od sušice, nehotice bitno ubrzavši - u alternativnoj grani zbivanja - svemirska istraživanja koja vodi admirala Heinleina. Damon Knight je na sličan način započeo predgovor Heinleinovoj zbirici priča *The Past Through Tomorrow*: “Godina je 1967, a u Carmelu, Kalifornija, umirovljeni admirala imenom Robert A. Heinlein njeguje svoj vrt...” Heinleinov utjecaj rado ističu i mnogi drugi autori, poput Grega Beara, Jerryja Pournellea, Gordona R. Dicksona, Davida Drakea, Toma Clancyja, Harryja Turtledovea i drugih. K tome, Heinleinov utjecaj bio je - i jest! - snažan i u drugim zemljama, poput Velike Britanije, Japana ili Njemačke, kao i drugih.

VII. Umjesto zaključka

Robert Anson Heinlein ostaje nezaobilaznim autorom znanstvene fantastike, čiji je utjecaj teško precijeniti. Možda bi ga bilo teško proglašiti najboljim, ali zato bez sumnje spada u najvažnije autore znanstvene fantastike. Uvijek je rado isticao kako se pisanjem počeo baviti radi novca - navodno je nakon isplate prvog honorara izjavio: "Koliko dugo traje ova prijevara?" - no nesumnjivo je kako je bio do srži predan svojem pozivu pisca.

Ne ulazeći u literarnu vrijednost i političke poruke njegovih djela, možemo stoga utvrditi kako se radi o piscu

koji je imao izraziti utjecaj na generacije ljubitelja i autora i čiji utjecaj traje i danas. Završimo, dakle, umjesto zaključka, Heinleinovim "pravilima za pisanje" znanstvene fantastike, kao možda najšarmantnijim - i svako najsažetijim! - savjetom te vrste.

1. Morate pisati.
2. Morate dovršiti to što pišete.
3. Morate se suzdržati od prerade, osim po urednikovu nalogu.
4. Morate djelo staviti na tržište.
5. Morate držati djelo na tržištu dok se ne proda.

¹ Većina biografskih podataka preuzeta je iz biografskog teksta Williama H. Pattersona, Jr. na web-adresi: <http://www.heinleinsociety.org/rah/biographies.html>

² *Scientific fiction*, kako je to Gernsback prvo bitno nazvao.

³ Tom Swift, serijal za mladež (1910. - 1941.) o avanturama istoimenog mladog protagonista, temeljen na brojnim naprednim izumima. Pisali su ga anonimni autori pod zajedničkim pseudonimom Victor Appleton. Kasnije je dopisano još nekoliko serijala, a najnoviji traje i danas.

⁴ Zapovjednik USS *Lexington* bio je između 1930. i 1932. godine kapetan bojnog broda Ernest Joseph King, kasniji zapovjednik američke Flote u Drugom svjetskom ratu, s činom admirala flote. Bilo bi zanimljivo spekulirati kako se Heinleinova vojnopolomska karijera mogla razvijati pod pokroviteljstvom ovakvog visokog časnika.

⁵ Robert James, u pogоворu za *For Us, The Living*, izdanje Pocket Books, Simons & Schuster 2004.

⁶ Natječaj u Thrilling Wonder Stories, kao i punu nagradu, osvojio je pisac Alfred Bester.

⁷ Spider Robinson, u predgovoru za *For Us, The Living*, ibid.

⁸ Mnogi događaji, kao i zametak same konцепције "Buduće povijesti" vuku podrijetlo iz *For Us, The Living*, nasuprot povremenim tezama kako je ideju osmislio Campbell.

⁹ Ovi pisci uobičajeno se nazivaju krugom sa Zapadne obale, a za razliku od istodobnih tzv. Futurjanaca s Istočne obale SAD - a. U potonje se ubrajaju Isaac Asimov, Damon Knight, Cyril Kornbluth, Frederick Pohl i drugi.

¹⁰ Patterson, ibid.

¹¹ Radilo se o trećoj američkoj konvenciji znanstvene fantastike uopće. Prva je održana 1939. u gradu New Yorku, kao piknik pisaca i ponekog ljubitelja žanra, tijekom njujorške

Svjetske izložbe. Naziv *World Science Fiction Convention* - kasniji *Worldcon* - vuče podrijetlo iz te činjenice.

- 12 Američka ratna Mornarica (*Navy*) i kopnena vojska (*Army*) spadaju pod zasebna ministarstva do 1947. godine, kad je ustrojeno zajedničko Ministarstvo obrane te Zračne snage (*Air Force*) kao samostalna grana. Ovu činjenicu - sa svim kulturološkim implikacijama - valja imati na umu kad se promatra formiranje Heinleina kao mornaričkog časnika.
 13 Kod točnog datiranja Heinleinovih pripovijedaka treba biti oprezan, jer su objavljivane u periodici pod punim imenom ili pseudonimom, odnosno kasnije u zbirkama. Isto vrijedi i za rane romane, jer su se prvi put pojavljivali kao serijali u časopisima.

14 Patterson, ibid.

15 U užem smislu, ciklus Heinleinovih omladinskih romana za Scribner's završio je spomenutim *Have Space Suit - Will Travel* 1958. godine.

16 *The Brain Eaters*, 1958, režija Bruno VeSota. *The Brain Eaters* ne treba miješati s filmom *Invasion of the Body Snatchers*, 1956, režija Don Siegel, prema romanu *Body Snatchers* pisca Jacka Finneya iz 1955. godine, kao i s kasnjim *remakeovima* tog filma.

17 1994, režija Stuart Orme.

18 Nagrada Hugo dodjeljuje se glasovanjem publike na *Worldconima* od 1953. godine.

19 Hrvatsko izdanje 1998, Zagrebačka naklada, prijevod Marko Fančović.

20 No, spomenimo potpunosti radi kako je Philip José Farmer osvojio nagradu Hugo još 1953. za svoju provokativnu priču *The Lovers*, koja se kao roman pojavljuje 1961, dok je Theodore Sturgeon objavio 1960. roman *Venus Plus X*; oba ova djela također su ključna za uvođenje spolnosti kao teme u znanstvenu fantastiku.

21 Zbornik *Requiem*, 1992.; uredio Yoji Kondo.

22 Hrvatsko izdanje Zagrebačka naklada, 2002, prijevod Davor Banović.

23 Nagradu Nebula dodjeljuje američka strukovna udruga pisaca Science Fiction and

Fantasy Writers of America (prijašnji naziv udruge je Science Fiction Writers of America, kratica je i dalje ostala SFWA).

24 Robert Anson Heinlein Chair in Aerospace Engineering.

25 U pogовору eseju *Who are the Heirs of Patrick Henry*, u sklopu zbirke *Expanded Universe*, 1980.

26 *Starship Troopers 2: Hero of the Federation*, 2004, režija Phil Tippett, djelo rađeno izravno za videotržište. U trenutku pisanja ovih redaka, navodno je u pripremi i *Starship Troopers: Marauder*, koji bi također trebao biti nastavkom Verhoevenova filma.

27 Strategic Defense Initiative (SDI), poznata i kao "Star Wars", pokrenuta 1983. na poticaj američkog predsjednika Reagana; radilo se o američkom programu razvoja naoružanja za obranu od interkontinentalnih balističkih projektila, uključujući postavljanje naoružanih satelita u orbitu. Nikad do kraja dovršen.

28 Esej *Robert Heinlein* u zborniku *Requiem*.

29 Primjerice, zbirka eseja *Robert A. Heinlein*, 1978, urednici Joseph Olander i Harry Martin Greenberg.

30 Novi Sad, 1952, Izdavačko preduzeće Bratstvo-jedinstvo; cirilica.

31 Sirius br. 60, lipanj 1981; spomenimo kako se radilo o seriji *Dvanaest veličanstvenih*, što ju je Živković pisao u Siriju - i to drugoj istoimenoj seriji! K tome, oko polovice članka o Heinleinu posvećeno je kratkom romanu Ursule Le Guin *Svijet se kaže šuma* (*The Word for World is Forest*).

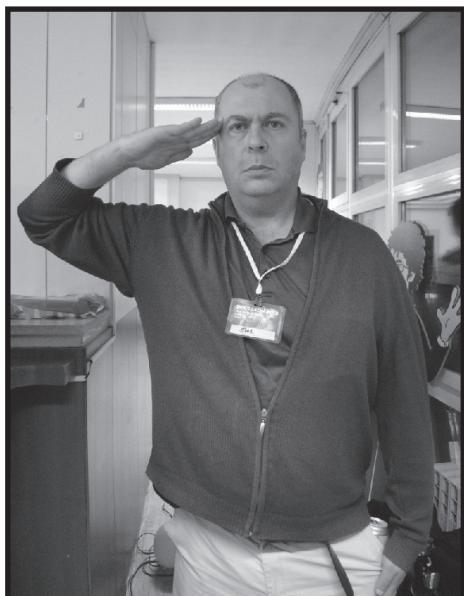
32 U *Kentauru* je objavljen samo roman *Methuselah's Children* (vrlo rani odvjetak spomenute *Future History*), koji inače konkurira za najslabije Heinleinovo djelo, a ni njega nije uredio Živković!

33 Zagrebačka naklada, 1995, prijevod Igor Zaborski.

34 Cit. prema eseju *Rah, Rah, R.A.H.* Spidera Robinsona.

35 Esej *Robert A. Heinlein and Us* u zborniku *Requiem*.

36 Esej *Heinlein* u zborniku *Requiem*.

PARSEK je paradoksalno-sekularno glasilo SFere, Društva za znanstvenu fantastiku, IV. Podbrežje 5, 10000 Zagreb. Izlazi. Svi prilozi vlasništvo i copyright autora. PARSEK je glasovanjem European Science Fiction Society na Euroconu 2011. u Stockholmnu proglašen najboljim europskim SF fanzinom 2011. godine. Ovo posebno izdanje priredila je i prelomila Petra Bulić. Autor fotografije na naslovnici: Mario Topić.